

1. GİRİŞ

Günümüze kadar yapılan Erzurum ile ilgili çalışma ve araştırmalar göz önünde bulundurulmuş, Erzurum manileri üzerinde geniş bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu amaçla Erzurum merkez köylerinde bir araştırma yapılmış ve çeşitli konularda maniler derlenmiştir.

Erzurum merkez köyleri alan araştırmalarında; Yarımca köyü, Söğütlü köy, Tınazlı köy, Şehitler köy, Nenehatun köyü, Çayırtepe köy, Hancıgaz köy, Güllü köy, Yıkılğan köy, Çeperli köy, Dadaş köy, Soğucak köy, Mülk köyü, Umudum köy, Ortadüzü köyü, Değirmenler köyü ve Altınbulak köyü incelenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan maniler kaynak kişilerden ve yöre halkından derlendikten sonra, bilimsel unsurlar ve kaidelere göre yazıya alınmış ve incelenmiştir.

Ayrıca konuyu tamamlama bakımından literatür çalışması yapılmıştır. Buna bağılı olarak yazılı bir çok kaynaklardan yararlanılarak mani türleri ve biçimleri tanıtılmış, her konudaki maniler sınıflanmış ve yöreye ait örnekler verilerek konu irdelenmeye çalışılmıştır.

2. ERZURUM'UN TARİHİ VE COĞRAFİ KONUMU

“Erzurum ili, Doğu Anadolu Bölgesi’nde Erzurum ovasının güney doğusundaki Palandöken dizisinin Eğerli Dağ (2974 m.) eteğinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1850 – 1980 m. arasında eğimli bir yüzeydedir. Şehir 39°.55 kuzey enlemi 41° 16 doğu boylamı üzerinde bulunmaktadır. Yüz ölçümü 24.768 km², Merkez ilçesinin alanı 2.892 km²’dir.

Doğu-batı yönünde ovalık “Pasinler-Erzurum Ovaları”, kuzey-güney yönünde dağlık görünüştedir. Her iki ova, tektonik olaylar sonucu kırılmalardan meydana gelmiş çöküntü ovalardır.

Kuzeydeki dağlar: Doğudan batıya doğru çillgül, Yeniköydüzü, Ziyaret tepesi, Kargapazarı, Gavur dağları “Dumlu Tepesi” Yeşerçöl, Kop dağlarıdır. Güneydekiler: Akbaba, Sakaitutan, Sakaltutan, Şahveled, Allbama, Dumanlı, Turnagöl, Palandöken ve Karagöl dağlarıdır.” (Sezen, 1994)

Erzurum; “muhtelif asırlarda başka başka adlarla söylenmiştir. KARİN, KALİKALA, TEODISYOPOLIS, ERZEN, ERZEN-İR-RUM, ERZURUM şeklinde kullanılmış en nihayet ERZURUM şehrini almıştır.

Şehrin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak tesbit edilememiştir. Bununla beraber Doğu, Batı ve Kuzeyinde, yakın ve uzak çevresinde bulunan Höyüklerin merkezi olan Erzurum’un kuruluş yıllarınının Steler Devri’ne rastladığı tahmin edilebilir.

M.Ö. IX. asra kadar geçen karanlık devirden Steler arasındaki savaşlar dışında Etilerin, Hurrilerin ve Kemmerlerli istilaları görülür. Kara, Pulur, Tufanç höyüklerinde aralıklı katlar halinde görülen yaygın tabakaları, yıkılıp yeniden yapılan iskan yerleri uzun bir mücadele devrinin devam ettiğini gösteren vesikalardır.” (Bulut, 1982)

“M.Ö. IX-VI. asırlar arasında merkezi yanda kurulan Urartuların M.Ö. V. asrın ikinci yarısında Metlerin, müteakiben Perslerin, M.Ö. IV. Asırda Seleküslerin, İskitlerin, M.Ö. III-I asırlar arasında Partların, M.Ö. 1, M.S. IV asra kadar çeşitli devletlerin (Ermeni, Pontüs, Sasani ve Roma İmparatorluğu'nun) arasındaki mücadelede şehir birbirinden diğerine geçmiştir.

Dördüncü asırda İran'daki Sasani devletinin saldırılarını önlemek maksadı ile Romalılar tarafından tahkim edilerek askeri bir garnizon imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Bizans'ın hissesine düşmüştür. Bizans İmparatorluğu zamanında da saldırılarına devam eden Sasaniler'e karşı mukavemet edebilmek için V. asrın başlarında imparator Teodosyüs zamanında surları yeniden yapılmış ordu merkezi haline getirilmiş ise de, Sasani saldırılarını önlemek mümkün olmamış 502 tarihinde İranlılar tarafından zaptedilmiştir. Ancak, 504 yıllarında imparator Anastasyüz şehri geri alarak yeniden tahkim etmiştir. Müteakiben asrın ikinci yarısında Sızan ve İranlılar arasında elden ele geçmiş 572 yılında Nuşlrevanın, daha sonra aynı asrın sonlarına doğru diğer Sasani hükümdarları zamanında yeni saldırılara uğramıştır.”
(Sezen, 1994)

“636 yılında Kadisiye savaşı ile yıkılan Sasani devletinin yerine geçen Araplar, Bizans'a karşı çeşitli cephelerde yeni bir mücadele devri açtılar. Hazreti Ömer zamanında 634-644 Suriye ve Irak'ta başarılı savaşlar yapan Araplar, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'ya da akınlarını uzattılar. Osman zamanında İslam ordusu kumandanı Habib bini Mesleme 651 yılında Erzurum'u zaptetmeye muvaffak oldu.

Emevilerin kuruluşu sırasında Araplar arasındaki iç savaşlardan faydalanan Bizans, Erzurum'u yeniden geri aldı. Emeviler 661-752 ve Abbasiler (751-1256) onbirinci asrın ortalarına kadar şehir Araplar ve Bizans arasında mütemediyen el değiştirdi. Bu arada sırasına göre bazen Araplar, bazen de Bizans tarafını tutan Ermeni prensleri, tarafların iç kavgalarından faydalanarak Erzurum'a saldırmışlar, fakat hiç birisi kesin bir hakimiyet kuramamıştır. On birinci asrın ortalarına kadar devam eden Bizans ve Arap mücadelesinde şehir saldırganlar tarafından birçok defa zapt edilmiş ise de yine Bizans'ın elinde kalmıştır.

1040 tarihinde Dandanakan savaşı ile Batı Türk elinde bir devlet kuran Selçuklar kısa bir zamanda İran'ı zaptederek Bizans'a komşu oldular.

1080 tarihinde Melik Şah'ın kumandanlarından Emir Ahmet, Erzurum'u zaptederek Bizans hakimiyetine son verdi. Bu tarihten itibaren kurulan müslüman Türk hakimiyeti günümüze kadar devam etti.” (Bulut, 1990)

“XIV. asrın ortalarına doğru İlhanlıların yıkılışını müteakip zaman zaman İlhani Beyleri'nin ve Ertalla Oğullarının kısa hakimiyetlerini idrak eden Erzurum daha sonra Karakoyunluların, 1387 ve 1402 yıllarında Timur'un istilasına uğramış daha sonra Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasındaki mücadelede elden ele geçmiş 1469'da Karakoyunlu Devletinin yıkılmasıyla Doğu Anadolu ve Erzurum Akkoyunluların eline geçmiştir.

1501'de Safevi devletini kuran Şah İsmail, Akkoyunlu devletine son vermiş, bu devlete ait ülkeler, bu arada Doğu Anadolu ve Erzurum Safeviler'in eline geçmiştir.” (Coşkun, 1991)

“XVI. asrın başlarında Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e karşı açtığı Osmanlı ve Safevi mücadelesi XVIII. asrın ortalarına kadar aralıklı olarak devam etti, 1514'te Çaldıran Savaşı'nı yapan Yavuz Selim, Erzurum'da Kan çayırında konakladığında Erzurum beyi bulunan Sevindik Bey, Osmanlılara bağlılığını bildirmiş ve bir Uç Beyliği haline sokulmuştur. 1527'de Kanuni Sultan Süleyman devrinde Erzurum'a ilk tayin edilen Osmanlı Valisi Ferhat Paşa ile kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

Safevilere karşı mücadeleye giren Kanuni Sultan Süleyman üç seferinde de Erzurum'a uğramış şehrin gelişmesi için gerekli tedbirleri almış, askeri bakımdan takviye ederek İran'a karşı yapılacak seferlerin ordu yığınağı haline getirmiştir. Bu arada 1543'te Gürcülerin saldırısını önleyen Erzurum Valisi Ali Paşa'dan sonra 1552'de Şah Tahmasp'ın oğlu İsmail Mina seçkin bir ordu ile Erzurum'u zaptetmiş ise de, kısa bir zaman sonra geri alınmıştır.

III. Murat zamanında 1577'de başlayan ve 12 yıl süren Osmanlı Safevi savaşlarında Erzurum, Osmanlı serdarlarının üssü ve kuşağı olmuş, III. Mehmet ve I. Ahmet zamanlarındaki İran savaşlarında Safevi akınları yine Erzurum kalesinde karşılanmıştır.” (Bulut, 1987)

“1592 yılında Erzurum halkı ile Yeniçeriler arasındaki geçimsizliği, 1622-1628 yılları arasında Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa isyanını, Abazayı bertaraf için Erzurum’u kuşatan Osmanlı ordularının saldırıları “Bizans imparatorluğundaki iç kavgaları, hanedan değişimleri sırasındaki hadiseleri” hatırlatıyordu. Bu sıralarda fırsattan faydalanarak doğu illerine saldıran Safevi ve Gürcü akınlarının durdurulması yine Erzurum’da oldu.

1722-1748 Osmanlılar ile İranlılar arasındaki mücadele sırasında fasılalarla devam eden savaşlarda İranlıların Kafkasya ve Doğu Anadolu üzerine yapılan akınları ve taraflar arasındaki anlaşmaları savaş sorumluluğunun büyük bir kısmı Erzurum’un omuzlarında kaldı.

1736 yılında yıkılan Sasani Devleti’nin yerinde kurulan Afşar sülalesi ile 1746 anlaşması iki asırdan beri devam eden Osmanlı İran mücadelesine son vermiş, daha sonra İran tarafına yapılan birkaç saldırıda neticesiz kalmıştır.

XVIII. asırdan itibaren güney Kafkas ülkelerine saldıran Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu’nun karışına yeni bir tehlike olarak çıkmış ve Erzurum 3 kez Rus istilasına uğramıştır.

1828-1829 savaşında üstün gelen Rus kuvvetleri 8 Temmuz 1829’dan 14 Eylül 1829 gününe kadar iki ay altı gün Erzurum’u işgal altında tutmuşlardır. Edirne Antlaşması ile Çerkezistan, Poti, Ahışa, Ahırkelek, Rusya’ya verilerek Erzurum ve bugünkü doğu illerimiz kurtarılmış oldu.

1877-1878 (1293) Osmanlı-Rus harbinde Erzurum’a çekilmek zorunda kalan Osmanlı orduları Baş Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Aziziye tabyasında Rusları karşıladı, Erzurum halkı da Türk ordusuna katılarak milli bir ordu gibi Aziziye tabyasında Ruslarla savaştılar, Erzurum halkı ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki ordumuz Türk tarihine Aziziye harikasını yazdırdılar. Ruslar bu yenilgiden sonra takviye kuvvetleri alarak ikinci bir taarruzla Erzurum’u ele geçirdiler. Böylece Erzurum 9 Kasım 1877’den 13 Temmuz 1878 tarihine kadar 8 ay 4 gün Rus işgali altında kaldı.

Ayastafanos ve Berlin antlaşmaları ile Kars, Ardahan, Batum, Ruslara bırakıldı. Bu antlaşmalarla Ruslar Horasan'ın doğrusunda 124 km. ilerlemiş oldu.

1914-1918 Birinci Cihan Savaşı'nda Enver Paşa'nın tedbirsiz hareketiyle üstün gelen Ruslar, Erzurum'u 16 Şubat 1916'dan 12 Mart 1918 tarihine kadar 2 sene 26 gün işgal etmek fırsatını buldular.

Erzurum üzerinden Akdeniz'e, sıcak denizlere açılmak, tarih boyunca Rusların ideali olmuştur. Bu nedenle Erzurum her seferinde birinci merkez seçilmiştir.” (Coşkun, 1991)

“1817'de Rusya'da çıkan ihtilal üzerine Doğu illerimizden çekilen Ruslar, Erzurum'da dahil buraların hakimiyet ve egemenliğini Ermenilere bıraktılar.

Başlangıçta 1839 Tanzimat Fermanı ile müteakiben 1856 ikinci “Tanzimat Islahat Fermanı ile, 1876 birinci meşrutiyetten daha sonra 1878 Ayastafanos ve Berlin antlaşmalarının Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki ekalliyetlere tanıdığı hakları kötüye kullanan Ermeniler, Rusya'nın teşvikiyle Kafkasya'da yetiştirilen Komiteci Ermeniler, Türkiye'nin bilhassa doğu illerinin muhtelif yerlerinde merkez olmak üzere Erzurum'da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine zararlı olarak çalışmaya başladılar. Çeşitli Ermeni cemiyetlerinden Taşnaksotvon Erzurum dahil Doğu Anadolu ve güney Kafkasya'yı içine alan bir Ermeni devleti kurma hülyasına kapıldı. Tatlı bir hayal peşinde koşan Antranik isimli Ermeni generali Erzurum'a gelmiş, yaptığı konuşmada Türk ve Ermeni cemaatlerinin beraber yaşayacakları ve tarafların haklarının korunacağı konusunda bir de aldatıcı vaatlerde bulunmuştur. Ne yazık ki 800 seneden beridir Türk'ün uşağı olan Ermeniler birdenbire efendi olmuş, fırsatı ganimet bilen Ermeni uşakları Erzurum'da büyük bir katliama girişmişlerdir.

12 Mart 1918 tarihinde Kazım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk ordusu şafakla birlikte Erzurum'un İstanbul Kayak ve Harput kapılarından girerek şehri geri almıştır. Erzurum'un geri alınmasından sonra Doğu illerimizde düşman istilasından kurtarılmış geleceğin Türkiye'sinin çareleri Erzurum'da aranmaya başlanmıştır.

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu yolculuğuna devam ederken, 17 Haziran 1919 tarihinde Erzurum Cemiyeti ilk toplantısını yaptı.

23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi bir okul salonunda (şimdiki kongresi bir okul salonunda (şimdiki Atatürk Yapı Enstitüsü) toplandı. Kongreyi Erzurumlu Hoca Raif efendi (Dinç) geçici başkan sıfatıyla açtı.

Erzurum Kongresi tarihimizin akışında yer alan savaşlardan, olaylardan ve olgulardan oluşan uzun, upuzun bir zincirin önemli halkasıdır. Başka bir deyimle Erzurum Kongresi devletimizin çökmeye sürüklenmesinin kara bir belgesi olan Mondros mütarekesine karşı çıkan ve milli heyecanla dolup taşan halk örgütlenmesidir.” (Bulut, 1987)

3. MANİLER HAKKINDA GENEL BİLGİ

“Halk şiirinde “mani” ve “koşma” tipi olarak iki ana biçim vardır. Aslında az sayıda olan öteki biçimler, bu iki ana biçimden çıkmıştır. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösteren “biçim”, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerliklerinden ayrılanlar da “tür adı altında toplanmıştır.” (Dilçin, 1983)

Mani, halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Yedi heceli ve dört mısralı tek kıtadan meydana gelir. En büyük özelliği tek dörtlükten oluşması ve kafiye düzeninin öteki türlere uymamasıdır.

3.1. Kelimenin Ashı

Ahmet Vefik Paşa’dan bugüne kadar manilerin şekil ve mahiyeti hakkında bilgi verenlerin büyük kısmı Türkçemizdeki mani kelimesini Arapça veya Acemce kelimelere benzeterek bu dillerden alındığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bu benzetme manaca değil de söyleyiş tarzından ileri gelmektedir.

Halbuki; halk edebiyatımızda yaşamakta olan milli nazım şekillerinden Türkü, Türkmani, Varsağı, Bayatı gibi isimler vardır ki söylendikleri Türk kabilelerinin isimlerine göre ad almışlardır. Buna göre bu isimler; Türk, Türkmen, Varsak, Bayat kelimelerinin sonuna nisbet eki dediğimiz (-ü, -i, -ı) harfleri gelerek oluşmuşlardır. Buna göre Türkü Türkülere, Türkmani Türkmenlere, Varsağı Varsak Türklerine ve Bayatı da Bayatlılara ait demektir.

Mani kelimesi ise; (Man) kelimesinin sonuna (-i) nisbet ekinin gelmesiyle oluşmuştur. (Man) kelimesi bize yabancı bir kelime değildir. “Adam, soy, sop” (Sami,) manalarına gelmektedir. Koca-man koca adam, şiş-man şiş adam, kara-man kara adam ya da kara soy, Türk-men Türk adam ya da Türk soy demektir.

Yukarıda saymış olduğumuz örneklerden Türkmen'i ele alalım. Türkmen; Türk boylarından birinin adıdır. Sonuna (-i) nispet eki alarak Türkmani şekliyle Türk adamına, Türk soyuna ait manası çıkıyor ki bir Türk deyişinin ismi oluyor.

Yukarıda göstermiş olduğumuz örnekte Türk Edebiyatı nazım kurallarına uygunluğu ve aşağıda göstereceğimiz kelimenin tarihi eskiliği göz önünde bulundurularak diyebiliriz ki mani; ne Arapça ne Acemce ne de başka bir milletin dilinden alınmış bir kelime değil, öz be öz Türkçe bir kelimedir.

3.2. Kelimenin Eskiliği

“Halkımızın arasında çok geniş bir yayılma sahası bulunan bu küçük şiir damlalarının kökü ta Türklerin ana yurdu Orta Asya'ya kadar uzanır. Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önce maniyi bildikleri ve kullandıkları anlaşılmaktadır. Mani tam manasıyla halk şiiridir. Kimler tarafından söylendiği ve yazıldığı bilinmemektedir. Bazı derviş şairlerle saz şairlerinin mani tarzında deyişleri vardır. Bunların en eskisi 13.yy'da yaşayan Şeyyad Hamza'ya ait olanlarıdır.” (Maniler, 1953)

“... İslamlık öncesi Türk Edebiyatında da gördüğümüz eski milli bir şekildir. Hece vezninin yedili bir kalıbıyla söylenir. Kafiyelenişi bakımından (İran kaynaklı bir şekil olan) Rubai'ye benzer 14. ve 15.yy şairlerimizin divan şiirine kattıkları bir nazım şekli olan Tuyuğ'un da maniden geliştiği sanılmaktadır.” (Kabaklı, 1994)

Mani kelimesine ilk defa en eski Türk Edebiyatı eserlerinden olan Dede Korkut hikâyelerinde “Koçun Türküsünün manisini ver” ve Yunus Emre'de ise;

“Dilin ile şakırsın
Çok maniler okursun”

şeklinde rastlanılmaktadır.

17.yy. saz şairlerinden ünlü Karaca Oğlan;
“Karaca Oğlan der bir mani söyle
Ezelden kalmıştır bu kanun böyle”

şeklinde “mani”yi kullanmış ve

“Fisebilullahtır Veysi nidası
Tebrizi sözleri bir hoşça mani”

şeklinde de Aşık Ömer’in Şairname’sinde mani kelimesine rastlanılmaktadır.

18.yy. ortalarında yaşayan Koruağasızade Esat o devrin maruf musikişinaslarından Cevri hakkında yazdığı bir manzumedede;

“Gah şarkı okuyup gah mani
Gah Türkü-i gahi Türkmani
Ger sefa ile okursa beste
Bülbülü eylerdi dem beste”

şeklinde rastlanılmaktadır.

19.yy. divan edebiyatı şairlerinden Sünbülzade Vebi’nin Sühan redifli meşhur kasidesinde bile;

“Kimi mani kimisi vadi-i Türkmani’de
Karaoğlan Kayabaşı’sı yelallay-i sühan”

diye kullanıldığına rastlanılmaktadır.

“Anlam bakımından mani bir bütündür. Manilerin ilk iki dizesi, uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Genellikle asıl söylenmek istenen düşünceyle anlam yönünden ilgisi pek yokmuş gibi görünse de konuya bağlı olarak yorumlanabilir. Üçüncü dizinin serbest olması mani söyleyene kolaylık sağlar. Temel duygu ve düşünce son dizide ortaya çıkar.” (Dinçer, 1997)

Dört mısralı manilerin kafiyeye düzeninde birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize ise serbesttir. (a a x a)

Örnek:

Ay doğdu öze düştü a
Çifte ben yüze düştü a
Elin yarı yanında x
Ayrılık bize düştü a

Ay gitti batar şimdi
Yar gitti yatar şimdi
Leyla pazara varmış
Mecnun can satar şimdi

Maniye melez derler
Dillerde çerez derler
Eşinden ayrılana
Yan yana gez derler

Dört mısralı manilerde yukarıdaki kafiye düzeninden başka birinci ve üçüncü dizeler serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı maniler de vardır.

(x a x a).

Altın peştemalını x
Kondu dallar üstüne a
Sen orda ben burada x
Kaldık yollar üstüne a

“Anlamli bir dize ya da uyak bulunamadığı durumlarda, birinci dizede, anlamli bir sözcüğün hitap biçiminde yinelenmesiyle dize doldurulur ya da türlü çağrışımlar yaratabilecek uydurma bir sözcükle uyak sağlanır. Aşağıdaki manilerin birinci dizelerinde, maninin girişinde anlamsız sayılabilecek sözcükler kullanılarak ölçü doldurulmuştur.” (Dilçin, 1983)

Gidene bak gidene
Güller sarmış dikene
Mevla sabırlar versin
Gizli sevda çekene
Le beni eyle beni
Elekten ele beni
Alacaksan al artık
Düşürme dile beni

Aşağıdaki manide de “pirince” ve “girince” sözcüklerine anlamsız bir sözcük olan “birince” uyak yapılmıştır.

Hey birince birince
Kaşık saldım pirince
Bir incecik tek bürür
Yar kapıdan girince

3.3. Vezin

Maniler, yedi sayılı hece vezni ile söylenmiştir. Hece vezninin gereği olarak ilk mısra ne şekilde başlamışsa diğer mısralar da o şekilde devam eder. Yani ilk mısra duraksız ise diğer mısralar da duraksız, ilk mısra duraklı ise diğer mısralar da aynı duraklı olarak söylenmiştir.

“Metinlerin büyük bir kısmı hece vezninin kalıplarından;

Dereler buz bağladı
Avcılar iz bağladı
Beni bir gelin vurdu
Yaramı kız bağladı

parçasında olduğu gibi doğrudan doğruya (7)’li,

A benim aç gözlerim
Yare muhtaç gözlerim
Geçti güzel kervanı
Oturdum baş gözlerim

dörtlüğündeki gibi (7)’li veznin (4-3),

Bir dalda iki kiraz
Biri al biri beyaz
İlahi kadir Mevlam
Güzeli güzele yaz

manisinde de (3-4) ve

Kayalar karda kaldı
Bülbüller zarda kaldı
Gönül kapısı kitli
Anahtar yarda kaldı

metninde ise (5-2) durguya ayrılarak söylendiği görülüyorsa da; ilk iki şekilde olanlara sık, sonuncuya seyrek olarak tesadüf edilmektedir.” (Eset, 1944)

“Halk arasında “mani söylemek” için “mani yakmak”, “mani düzmek”, “mani atmak” gibi deyimler kullanılır. Mani söyleyenlere de “manici”, “mani yakıcı”, “mani düzücü” gibi isimler verilir. Maniler, kendilerine özgü bir ezgi ile bestelenerek okunur. Türk halkı arasında mani söylemek bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle Anadolu’da kızlar ve kadınlar arasında “mani söyleme geleneği” çok yaygındır. Maniler türküler gibi yanık ve acıklı değildir. Nükteli, şen ve hafif temalar işlenir. Bunların yanı sıra “Ramazan manileri” gibi yalnız şakayı ve güldürmeyi amaçlayan maniler de vardır.

Örnek:

İnleyim dinle gönül
Dinleyim inle gönül
İmil imil yanalım
Senin derdinle gönül

Keten gömlek beden dar
Beni koyup giden yar
Sen bana kıymaz idin
Sana bir öğretene var

Sabah oldu uyan yar
Misk anbere boyan yar
Yastık seni incitir
Gel göğsüme dayan yar

Akşam oldu bize gel

Gözlerini süze gel

Bir elini bade al

Bir eline meze gel

Dağlar başın kar aldı

Gül etrafın har aldı

Ecele borçlu kaldım

Bir canım var yar aldı

İpek yorgan düreyim

Aç koynuna gireyim

Açıldıkça ört beni

Var olduğun bileyim

Akşamlar olmasaydı

Badeler dolmasaydı

Yar koynuma girince

Hiç sabah olmasaydı

Bahar gördüm yaz gördüm

Güzel gördüm naz gördüm

Her tarafı dolaştım

Senin gibi az gördüm

Ay doğar ayazlanır

Gün doğar beyazlanır

Mahmur gözlü sevdiğim

Uyanmaya nazlanır

Su gelir deste gider

Ayrılır dosta gider

Gurbet yansın yıkılsın

Sağ gelen hasta gider

Akşam arada kaldı
Fital yarada kaldı
Gül yüzlüm kömür gözlüm
Acep nerede kaldı

Bahçenizde dut var mı
Havada bulut var mı
Ben yarimi kaybettim
Bulmaya ümit var mı

Bir mendil işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla

Sunam sese mi geldin
Kadem basa mı geldin
Sağlığımda gelmesin
Öldüm yasa mı geldin” (Dilçin,1983)

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerin haricinde dize sayısı dörtten fazla olan maniler de vardır. Bu türlü manilerin, genellikle birinci dizesinin hece sayısı yediden azdır. Dize sayısı dörtten çok olan manilerin uyak düzeni de değişiktir. Bunların içerisinde beş dizeli manilerin uyak düzeni (a x a x a) şeklinde iken altı ve altıdan çok dizeli manilerin uyak düzeni (a a x a x a x a) şeklindedir.

Örnek:

5 dizeli mani:

“Karaca	a
Aldım aşkın tüfeğin	x
Vurdum birkaç Karaca	a
Dünyada bir yar sevdim	x
Kaşı gözü karaca	a

6 dizeli mani:

Gülerler	a
Gümüş kollar gül eller	a
Yiğit aşka düşünce	x
Söyletirler gülerler	a
Bahçivanca bahtım yok	x
Sümbül okşar gül eller	a

7 dizeli mani:

Karadan	a
Yarım gider gemiyle	x
Ben giderim karadan	a
Ciğerim göz göz oldu	x
Görünmüyor karadan	a
Hak beni ayırmasın	x
Kaşığı gözü karadan	a

8 dizeli mani:

Yayılan	a
Ya şah-maran yılan	a
Zülûf müdür kahrköl mü	x
Ak gerdana yayılan	a
Yar bana bir ok vurdu	x
Elindeki yayılan	a
Sıtkımı bütün eyle	x
Hoş geçin Mevlayılan	a

9 dizeli mani:

Güldüğümü	a
Vardım yarin bağına	x
Çözülmiş gül düğümü	a
Felek bir sille vurdu	x
Şaşırdım bildüğümü	a
Ey felek çok mu gördün	x
Bir kere güldüğümü	a
Hakk'a geçeydi niyaz	x
Dilerdim öldüğümü	a

10 dizeli mani:

Kararsın	a
Bulut gökte kararsın	a
Ne büyüsun ne küçük	x
Tamam bana karsın	a
Gündüz gelme gece gel	x
Bekle sular kararsın	a
Sarılalım yatalım	x
Düşman bağı kararsın	a
Atma kulun yabana	x
Bir gün olur ararsın	a

14 Dizeli mani:

Dağıdır	a
Sayda gelmez dağıdır	a
Gelse yarım yanıma	x
Cümle gamın dağıdır	a
Vur külünün Şirin'im	x
Sinem Ferhat dağıdır	a
Dilin bülbül yüzün gül	x
Sinen cennet bağıdır	a
Ak gerdanın üstüne	x
Siyah zülfün dağıdır	a

Bir kez yüzüme girmez	x
Ettiği göz dağıdır	a
Sensiz şeker yiyemem	x
Kuzum bana ağı'dur	a” (Göksu,1970)

3.4. Yapılarına Göre Mani Çeşitleri

Maniler birinci dizelerindeki hece sayısının eksik olması, dize sayısı ve uyaklarının cinaslı olmasına göre ad alırlar.

3.4.1. Düz Mani

Yedişer heceli ve dört dizeden oluşmuş, kafiyeleri çoğu kez cinassız olan manilerdir. Cinaslı olanları yok denilecek kadar azdır.

Örnek:

Bahçede hanımeli
Derdinden oldum deli
Alemde hüner odur
Sevmeli sevimli

3.4.2. Kesik Mani

“İlk mısra da vezin (3, 4, 5, 6) hecelidir. Uyaklarda cinaslar tam ya da yarıdır, mısra sayısı 4 ile 14 arasında değişir. Bu tür manilere genellikle Urfa yörelerinde “kesik mani” adı verilir. Diyarbakır yöresinde ise “Hoyrat” diye anılmaktadır.” (Göksu, 1970)

“Birinci dize cinaslı uyağı oluşturan sözcüktür. Bu sözcük ya da söz öbeği, anlamlı da olsa düşünceye bir giriş ve uyağa başlangıç niteliğinde olduğundan maninin yapısında ve anlamında bir aksaklığa yol açmaz.” (Dinçer, 1997)

Kesik manilerde anlam birimi beyittir. Yani, her beyitin anlamca öteki beyitlerle bir ilgisi yoktur. Aradan bir beyit çıkarılmasıyla maninin yapısında ve anlamında bir bozukluk meydana gelmez. En az dört ve en çok onsekiz mısralıdır. Bu tip manilerde iki tip kafiye düzeni görülmektedir.

Örnek:

“Böyle bağlar	a
Yar başın böyle bağlar	a
Gül açmaz bülbül ötmez	x
Yıkılsın böyle bağlar	a
Sarardı	a
Bağda güller sarardı	a
Sen benim namert kolum	x
Ne güzeller sardı	a
Güzel çünkü derdin yok	x
Niçin benzin sarardı	a
Sürüne	a
Çünkü çoban değilsin	x
Arkandaki sürü ne	a
Ben bir körpe kuzuyum	x
Al kat beni sürüne	a
Beni böyle yandıran	x
Yüz üstüne sürüne	a
Asılmayan	a
Hüsnüne mağrur olma	x
Topraktır asıl mayan	a
Kement eyle zülfünü	x
Kör olsun asılmayan	a

Kesik manilerde birinci sıra 7 heceli olursa “doldurmalı kesik mani” ya da “ayaklı mani” denilir. Doldurma ilk dizeye getirilerek yapılır ve maninin uyağı belirtilir.” (Göksu,1970)

“Doldurma çeşitleri 100-150 arasındadır. Bunlardan müşterek olan ve bolca kullanılanlar şunlardır:

1)	var geç gönül
vaz geç gönül
gel geç gönül
göçer gönül
geçti gönül
göç gönül
göçer gönül
geçer gönül
geçmez gönül	2)	öter bülbül
göçer bülbül
söyler bülbül
öt bülbül
öte bülbül
konar bülbül
söyler bülbül	bülbül derler
bülbül ağlar
bülbül aşık
bülbül bekler
3)	elli senden
elli sizden
elli saydım
elli yüz
ellidir	4)	sular coşar
sular gelir
sular akar
sular gelsin
sular coşsun
su geldi
su coşkun
su coşar	akar sular
coşkun sular
çağlar sular
5)	gür bir afet
geçer bir afet
geçer güzel
geç güzel
geçe ömrüm
geçer ömrüm
konar baykuş
konar bahar
bulut geçer
bulut gökte			

diğerleri seyrek olarak kullanılan giyme kara, bir ay doğar, yıldır geçer, karanfilim, seller yarmış... gibi çeşitlidirler. Dört mısralı metinlerde bu doldurmalarından bir kısmı görülmekle beraber ayrıca; aşık der, aşık der ki, aşıklar, azizim, meylim okur, baba der, naçar... gibi kelimeler bolca kullanılmaktadır.” (Eset, 1944)

İlk dizeye “adam aman” doldurma söz grubu getirilerek söylenen maniler çoğunlukla İstanbul Manileridir ve de İstanbul Meydan Kahvelerinde söylenir.

Örnek:

“Ah o beni o beni
Kahkül örtmüş o beni
Ben yarimi unutmam
Unutsa da o beni

Ah demedi demedi
Elinde gül demedi
Ben nasıl güleceğim
Yar bana gül demedi

Adam aman çe midir
Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çıkaran
Yarimin perçe midir

Adam aman kuleden
Ses geliyor kuleden
O kaş o göz değil mi
Beni sana kul eden

Adaman aman kuzusu
Çay kuru çeşme kuru
Nerden içsin kuzusu
Beni yakıp bitiren
Bir ananın kuzusu

Adam aman nem alır
Yatma, güzel toprakta
Mah cemalin nem alır
Gökten Azrail inse
Candan başka nem alır” (Göksu,1970)

3.4.3. Yedekli (Artık) Mani

Dört dizeli genel tipte olan maniye, aynı uyakta olan iki mısranın daha eklenmesiyle oluşan altı mısralı manilerdir. Bu tip manileri dize sayısı altı olan kesik manilerden ayıran özelliklerin başında, ilk iki mısra kesik manideki gibi anlamsız değildir. Artık olan son iki mısra maninin anlamını pekiştirmekle beraber bu tip artık manilerde genellikle cinaslı uyak kullanılmaz.

Örnek:

“Kaşların keman senin	a
Bakışın yaman senin	a
Ne hain yar imişsin	x
Elinden aman senin	a
Cefaların ben çektim	x
El sürer safan senin	a
Bu gün cuma günleri	
Arşa çıkar ünleri	
Sağ yanında benleri	
Sol yanında gülleri	
Ömürden mi sayalım	
Yarsız geçen günleri	
Derdim beller gibi	
Söylemem eller gibi	
Kalbimin hüznü var	
Yıkılmış eller gibi	
Gözlerimden yaş akar	
Bulanmış seller gibi	

Ağlarım ağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Ciğerden yaralıyım
Gülerim sağlar gibi
Her gelen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sana az derler
Kendin ettin kendine
Yana yana gez derler” (Eset,1944)

3.4.4. Deyiş (Karşılıklı) Mani

“İki kişinin karşılıklı olarak söyledikleri manilere “deyiş” adı verilir. Bunlar, sorulu cevaplı biçimde düzenlenir. Böyle manilerde kimi zaman maninin, kimin ağzından söylediği belirtilir.

Ağa Adilem sen na-arsın
İnci mercan saarsın
Dünya deniz olunca
Gülüm nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-arım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup uarım

Ağa Adilem sen na-arsın
La’l ü gevher saarsın
Ben bir şahin olunca
Yavrum nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-çarım
La'l ü gevher saçarım
Sen bir şahin olunca
Ben yerlere kaçarım

Ağa Adilem sen na-çarsın
La'l ü gevher saçarsın
Ben Azrail olunca
Kuzum nere kaçarsın

Adile Ağam derim na-çarım
İnci mercan saçarım
Sen Azrail olunca
Ben cennete kaçarım” (Dilçin,1983)

Kimi deyişler de soru-cevap biçiminde düzenlenmez. Bunlar belirli bir konu üzerine söylenir. Böyle manilerde, genellikle konu ile ilgili sözcük ya da söz öbeği her manide yinelenir. Aşağıdaki deyiş de “Ay doğar” sözü her maninin birinci dizesinin başında yinelenmiştir.

Örnek:

“Ay doğar gediğinden
Tanırım giydiğinden
Canım ol yare kurban
Dönmese dediğinden

Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Şu Bolu'nun kızları
Hem gelir hem nazlanır

Ay doğar batar şimdi
Işığı tutar şimdi
Yarimin kölesiyim
Dilerse satar şimdi

Ay doğar minareden
Ölürüm bu yareden
Benim yarimi gönder
Yeri göğü yaradan

Ay doğar sini gibi
Sallanır selvi gibi
Yarin kokusu gelir
İlkbahar gülü gibi

Ay doğar aşmak ister
Al yanak yaşmak ister
Şu benim deli gönlüm
Yare kavuşmak ister” (Maniler,1953)

Kimi saz ve tekke şairlerince söylenmiş maniler de vardır. Bu manilerin birinci dizelerinde şair mahlasını söyler.

Örnek:

Hatayim hal çağında
Hak gönül alçağında
Bin Kabe’den yeğrekdir
Bir gönül al çağında (Hatayi)*

Muhyiddinem bir sözüm
Bir savtım bir avazım
Çağırın hem işiten
Cümlede gören gözüm (Muhyiddin)**

Kasımiyem yareli
Bağrımı yar yar eli
Derdime em oldu yar
Der-gahına varalı (Kasımi)***

* Hatayi = Yavuz Sultan Selim Han’a yenilen İran Şah’ı Şah İsmail (1486-1524)’in kendisi.

** Muhyiddin = Muhyiddin Arabi (Muhammed bin Ali Tai Hatemi Mursi) (Mürsiye (Endülüs) 1165-Şam 1260) Mutasavvıf, Alim, Şair, Vahdet-i vücud düşüncesinin en büyük temsilcisidir.

3.5. Manilerde Konular

Dört ve daha fazla mısralı manilerde ilk iki mısra daima başlangıç olup, asıl anlatılmak istenilen fikir ve mana dört mısralı manilerin son iki mısrasında, dörtten fazla mısralı manilerin ise her beytinde anlatılmaktadır.

Sevgiyi anlatmayan mani düşünülemez. Bunun yanı sıra şaka, hafif hiciv, kin ve nefreti anlatan fikirler de anlatılmaktadır.

Maniler, yapısı gereği toplumsal olaylara değinmez. Konulara derinlemesine girmeden sevgiyle ilişkileri ince ve zekice anlatır.

Konu bakımından manileri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

- Niyet, fal veya yorum manileri
- Seveda manileri
- İş manileri
- Bekçi ve davulcu manileri (bunlar sekiz heceli kalıpla söylenir)
- Düğün manileri
- Atışma manileri
- Aşık-hikayecilerin söylediği maniler
- İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı manileri
- Mektup manileri
- Gurbet manileri
- Asker manileri
- Ramazan manileri
- Aşk ve iffet manileri
- Vatan sevgisini anlatan maniler
- Ölüm manileri (ağıt)
- Kına gecesi manileri

*** Kasımı (Seyyid) = Şair (Kerkük XIX.yy.) Hayat hakkındaki bilgiler şiirlerinden çıkarılıyor. Kerkük'te yaşadı, marangozdu. Tasavvufi tarafı var, fakat bağımsız kaside, tarih ve rubailerden oluşan Divan'ı, Fuzuli ve Nesimi tesiri fazladır.

- Gelin-kaynana manileri
- Bayram manileri
- Bilmece manileri

Toplumumuzda mani söylemek gelenek halindedir. Düğünde, ölümdе, ayrılıkta, buluşmada, gurbette, sevinçte, üzüntüde, sözün kısası hayatın bütün olayları karşısında akla gelen ilk anlatılır yolu; manidir. Maniler, öteki halk şiiri türleri gibi özel bir ezgi ile söylenir.

Maninin günümüzde en canlı olarak yaşadığı yerler Kerkük bölgesiyle yukarı doğu illerimiz, İç Anadolu illerimiz ve çevresi olduğu söylenir.

Maniye çeşitli Türk kavimlerinde değişik adlar verilmiştir. Anadolu Türkleri “Mani”, Irak Türkleri “Hoyrat”, Azerbaycan Türkleri “Bayatı”, Kazak ve Kırgız Türkleri “Aytıpa, Kayım, Öleng”, İstep ve Kırım Tatarları “Çıng, Çink”, Özbek Türkleri “Aşule, Koşuk” Türkmenler “Türkmani”, Varsak Türkleri “Varsağı” adlarını kullanırlar.

4. ERZURUM MERKEZ KÖYLERİ MANİLERİNİN İNCELENMESİ

Erzurum Halk Edebiyatını incelediğimizde manilerin büyük bir yer kapladığı görülmektedir. Erzurum, toplumsal olarak kapalı bir yapıya sahiptir. İnsanlar duygu ve düşüncelerini oturup da dile getirmezler. İnsan psikolojisinde “insanların duygu ve düşüncelerini birilerine aktarma hissi” vardır. Erzurum insanı da bu duygu ve düşüncelerini maniler aracılığıyla dile getirmişlerdir.

Erzurum manileri şekil bakımından maninin genel özelliğini taşır. Tam, yarım ve redifli kafiyeler halindedir. Bazen bir kelime kafiye olarak iki defa geçmektedir.

Erzurum’da maniler genellikle kadınlar tarafından söylenmektedir. Bilhassa uzun kış gecelerinde çoğunluğu genç kız ve gelinlerin teşkil ettiği toplantılar yapılır. Herkes kendine ait bir mendil düğümleyerek güzel sesli bir bayanın, genelde ihtiyar bir kadının kucağına koyar. Bunlar üzerleri örtülerek saklanır. O kendine has bir beste ile iki mani okur ve bir mendil çeker. Söylenen maniler mendil sahibinin tuttuğu niyeti aksettirir.

Kadınlar düğünde ve kına gecelerinde oynayıp eğlenirken manili türkülerle oynamışlar, maniler ile ağlamışlar, sevgi ve hasretlerini maniler ile dile getirmişlerdir.

Erzurum merkez köylerinde yaptığımız araştırmalar ve incelemeler sonunda manileri şu başlıklar altında toplayabildik:

Sevda manileri

İçinde “Erzurum” kelimesi geçen sevda manileri

Gurbet (ayrılık) manileri

Mektup manileri

Düğün (kına gecesi) manileri

Gelin-kaynana manileri

Ramazan manileri

Asker manileri
Bilmece manileri
Ölüm (ağıt) manileri

4.1. Sevda Manileri

Erzurum Merkez köylerinde sevda manilerine çokça rastlanmaktadır. Sevda manilerinde genel tema adından da anlaşılacağı gibi sevgidir. Sevgiyi dile getirmeyen, o eksen çevresinde dönmeyen mani düşünülemez. İnsanlar sevgililerinin yüzlerine karşı söyleyemediklerini duygularını, maniler aracılığıyla, dolaylı yoldan dile getirmişlerdir. İnsanlar, manilerde sevgili ismi belirtmemiş, onun yerine doğadan bir nesne kullanmışlardır. Bu nesnelere bazen bir çiçek, bazen bir meyve, bazen de bir kuş olmuşlardır.

Örnek:

“İnce çubuk uzadım
Çiğim yolun gözedim
Bülüm nerden asdığım
Çamaşırın bezedim
Altın yüzük şan verir
Gız söveye yan verir
Oğlan gızı görende
Ayak üstü can verir
Erzurum geceleri
Giz bağlar peçeleri
O gaş o göz sende var
Öldürür neçeleri
Fırın üstünde fırın
Ağalar geri durun
O yar burdan geçince
Altın iskemle kurun

Erzurum'un gavakları
Dolar gider harkları
Don çalmış, grav tutmuş
O yarin yanakları
Camiye serdim keçe
Nece ömürler geçe
Acep o gün olurmi
Elin elime geçe" (Serçeoğlu, 2000)

"Aras aras han aras
Bingölden kalkan aras
Yar buradan geçende
Durmadañ çalkan aras
Çubuğun uzadayım
Mor fesin bezedeyim
Hangi yoldan gelirsen
O yolun gözedeyim
Aşağıdan göç gelir
Yayvan öküz boş gelir
Beni sene verseler
Allaha da hoş gelir
Ay ışığı gelemem
Dile destan olamam
Ay buluta girende
Bağlasalar duramam
Ağağa gül olaydım
Güller gibi solaydım
O yar yelek yaptırmış
Düğmesi ben olaydım

Altından tokmağım var
Gümüşten akmağım var
Eller ne derse desin
Yare bir bakmağım var

Almanın alına bak
Eğilmiş dalına bak
Yana yana kül oldum
şu benim halıma bak

Almadan geç almadan
Yollar amur olmadan
Eğil eğil bir öpim
Al yanağın solmadan

Aldır yeleğin oğlan
Dile dileğin oğlan
Beni sene vermezler
Yansın yüreğin oğlan” (Gözütok,2000)

Ay doğar ayazlanır
Gün vurur beyazlanır
Benim nazlı sevdiğim
Uyanmaya nazlanır

Aya bak yıldıza bak
Dalda duran gıza bak
Gız Allahın seversen
Azıcıkta bize bak

Ay ışığı beden yar
Gurban olim adan yar
El duydu alem duydu
Daha korkun neden yar

Bağda bir üzüm olsa
Dalları düzüm olsa
Yarin uykusu gelmiş
Yastığı dizim olsa

Baba ben derviş miyem
Hırkamı geymiş miyem
Eller almış yarimi
Niye ben ölmüş miyem

Başında ince oya
Cemali benzer ay'a
Sevabı var bakmanın
Güzele doya doya

Bahçalarda gül olur
Dallarda bülbül olur
Vefasız yar sevenler
Yanar yanar kül olur

Bacadan bakış eder
Oturmuş nakış eder
Gızın gara gözleri
Oğlanı sarhoş eder

Bacada durdun yeter
O boyun gördüm yeter
Dedim cemalin görem
Gözlerin gördüm yeter

Bahçalarda kuş idim
Aç koynunu üşüdüm
Ben can diyim sende çor
Güzel sesin işidim

Beriden gel beriden
Cebim üstü deriden
Oğlan sen değilmisen
Beni böyle eriden” (Öztürk, 2006)

“Bizim kapı kanatlı
Geldi geçti on atlı
Ben yarimi tanırım
Orta boylu kır atlı
Bu dağı aşam dedim
Aşam dolaşam dedim
Bir gülün hatırına
Aleme paşam dedim

Buralar nice eller
Görünmez gece eller
Adamı deli eder
Gara gaş ince beller

Caminin ezanı yok
Üstünde gezeni yok
Mehle mehle dolaştım
Yarimden güzeli yok

Caminin üstüneyem
Dal budak kastındayam
Ver benim muradımı
Ben murat üstüneyem

Çubuğun ucu gazel
Yarım baharda gezer
Şapkasını eğdirmiş
Sevdağı melul gezer

Pungarın başındayam
On sekiz yaşındayam
On sekiz yaştan beri
Sevdanın peşindeyem

Caminin ardı çimdir
Yarime derler çildir
Çil olsun çirkin olsun
Bana bir gonca güldür

Entarisi al basma
Giyip duvara asma
Sen benimsen ben senin
Her lafa kulak asma

İndim çeşme başına
Sabun goydum daşına
Sevda nedir bilmezdim
Bu yıl geldi başıma

İlanın incesine
Mailem cilvesine
Ben yarime kavuştum
Darısı cümlesine” (Taşır, 2000)

“Kebap ince şiş ince
Ölürem görmeyince
Ben senden ayrılamam
Kabire girmeyince

Pungarın başı güzel
Dibinde daşı güzel
Ele bir yar sevmişem
Kirpiği gaşı güzel

Elindeki yazıyam
Gönüllerde sızıyam
Sevmek eğer günahsa
Ben cezame razıyam
Ben bir yiğit dadaşım
On sekiz gibi yaşım
Sevmekte haksızımıyam
Söyle be gardaşım
Dadaş dadaş hoş dadaş
Başında dalga dadaş
Eller gelmiş götürir
Kapıları bas dadaş
Bir ay doğar kenarsız
Yar vefasız ben arsız
Öyle bir ah çektimki
Ateşime yanasız
Sarı çitim sendedir
Bir ucuda bendedir
Cennetten huri çıksa
Yine meylim sendedir
Kahve piştiği yerde
Pişip taşıdığı yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düştüğü yerde
Sarı çitim sararam
Yitirmişem araram
Zannetme unutmuşam
Her geçene soraram
Başındaki şemsiye
Hediye dir hediye
Kalk gidelim sevgilim
Saat gelir yediye

Erzuruma nar geldi
Yüce dağa kar geldi
İşittim yaz gelecek
Bu gün bana yar geldi

Kapın kapıma bakar
Ateşin beni yakar
Ben size coh mu geldim
Eller başıma kalkar

Kurun üstünde külek
Ne yaptın zalim felek
Her derde dert demirdim
Buna dayanır mi yürek

Mani maniyi açar
Maniden kaldık naçar
Kırılacak kollarım
Yarsız yorganı açar.” (Akcaner, 2000)

“Merdivenim kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Deseler yarin gelir
Koşarım yalın ayak

Nahrın
Çimenin gögi geldi
Geri durun konşılar
Mehlenin begi geldi

Odaya serdim keçe
Yar gele burdan geçe
Ecep o gün olur mi
Elin elime geçe

Pınar başı pıtırak
O yar gelsin oturah
Bir sen söyle bir de ben
Bu sevdadan gurtulah

Pınar başı tehneli
İçine gül ehmeli
O yar gelip geçende
Cızmasını çehmeli

Sabah oldi uyan yar
Beni derde goyan yar
Elsözüne uyup da
Datli cana gıyan yar

Sarı çitim sararam
İtirmişem araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene sararam

Ufacık inesine
Mayilem cilvesine
Ben muradımı aldım
Darısı cümlesine

Başındaki şemsiye
Hediye dir hediye
Kalk gidelim sevgilim
Saat gelir yediye

Yeşil çitim sendedir
Bir uci de bendedir
Cennetten huri çıhsa
Gine göynüm sendedir

Yılanın incesine
Mayilem cilvesine
Ben yarimi almışam
Darısı cümlesine” (Kılıç, 2006)

4.1.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Kahve piştiği yerde
Pişip taşıdığı yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düştüğü yerde

Tarla tumba zegerek
Zegereye su gerek
Emmim oğlu dururken
El benim neme gerek

Bir mendil işle yolla
Ucunu gümüşle yolla
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla

Bir ay doğar kenarsız
Yar vefasız ben arsız
Öyle bir ah çektim ki
Ateşime yanasız

Dadaş dadaş hoş dadaş
Başında dalga dadaş
Eller gelmiş götürir
Kapıları bas dadaş

Sarı çitim sendedir
Bir ucuda bendedir
Cennetten huri çıkırsa
Yine meylim sendedir

4.1.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine göre

Sarı gitim sararım	a
Yitişmişem araram	a
Zannetme unutmuşam	b
Her geçene sararam	a
Çobanın ipine bak	
Katlayıp katına bak	
Her beni özledikçe	
Erzurum dağına bak	
Erzuruma nar geldi	
Yüce dağ kar geldi	
İşittim yaz gelecek	
Bugün bana yar geldi	
Kötü hülyalar kuramam	
Gönlümü taşa vuramam	
Ahdettim yemin ettim	
Senden gayriye varamam	

b) (b a b a) Kafiyesine göre

Altınım var yüz bin dirhem	b
Kaştır gözü süzdüren	a
Senin aşkın değil mi	b
Beni derde düşüren	a
Çubuğun ucu gazel	
Yarım baharda gezer	
Şapkasını eğdirmi	
Sevdalı melul gezer	

Nahrın
Çimenin göği geldi
Geri durun komşular
Mehlenin begi geldi

4.2. İçinde Erzurum kelimesi geçen sevda manileri

Bu tür manilerde “Erzurum” adı dile getirilerek sevdiği kişilere karşı duyulan aşkları,hasretleri,ayrılıkları ve kavuşma arzuları anlatılmıştır.Ana tema yine sevgi üzerine kurulmaktadır.

Erzurum kelimesinin geçtiği bu manilerde genellikle birinci dizede maniye giriş yapmak için Erzurum’un yerel özellikleri ifade edilmiştir.Bunun yanı sıra temel duygu ve düşüncelerin ortaya çıktığı son dizede de yar özlemi Erzurum sevgisiyle özleştirilerek dile getirilmiştir.

Örnek :

“Erzurum ekin ekin
Aldırdın elimdekin
Her gelen rengim sorar
Bilmezler kalbimdekin
Erzurum yolu burma
Ağaçlar dolu hurma
Yar Allah’ın seversen
Üç günden fazla durma
Erzurum kavakları
Dolu gider harkları
Gün çalmış grav çekmiş
Yarimin yanakları
Erzurum üç minare
Bülbül konmuş çınara
Yarabbim sen kavuştun
Ağzı kuranlı yara

Erzurum eğmeleri
Beğenmem değmeleri
Yarım bir mintan giymiş
Ben olim düğmeleri
Erzurum'un düzünü
Duman aldı düzünü
Eğil dağlarım eğil
Görem yarin yüzünü
Erzurum'da bağ olmaz
Kara salkım ağ olmaz
uzaktan yar sevenin
Yüreğinde yağ olmaz" (Günege, 2000)

"Erzurum şose yolu
Asker sardı sağı solu
Askerim çok cephanem çok
Yetiştir dördüncü kolu

Erzurum'un gölleri
Çukur çukur yolları
Duysam ki yarım gelir
Gül döşesem yolları

Mendilim ağına bak
Destele bağına bak
Ben aklına gelende
Erzurum dağına bak

Erzurum dağları hoş hoş
Şekeri ağızla gardaş
Erisin karlı dağlar
Kavuşsun bacı gardaş

Erzurum'dan kalk ta gel
Sular gibi akta gel
Ben sene gel diyemem
Şu gönlüme bak ta gel
Erzurum bir diktedir
Yeşil perde yüktedir
Ele bir yar sevdim
Üçüncü bölüktendir” (Kılıç, 2006)

4.2.1.Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Erzurum'un düzünü
Duman aldı düzünü
Eğil dağlarım eğil
Görem yarin yüzünü
Erzurum'da bağ olmaz
Kara salkım ağ olmaz
uzaktan yar sevenin
Yüreğinde yağ olmaz
Erzurum şose yolu
Asker sardı sağı solu
Askerim çok cephanem çok
Yetiştir dördüncü kolu

b) Doldurmalı Kesik Mani

Manideki “hoş hoş “ sözcüğü doldurmazdır.
Erzurum dağları hoş hoş
Şekeri ağızla gardaş
Erisin karlı dağlar
Kavuşsun bacı gardaş

4.2.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine göre

Erzurum'dan kalk ta gel a

Sular gibi akta gel a

Ben sene gel diyemem b

Şu gönlüme bak ta gel a

Erzurum'da bağ olmaz

Kara salkım ağ olmaz

uzaktan yar sevenin

Yüreğinde yağ olmaz

4.3. Gurbet-Ayrılık Manileri

Erzurum merkez köylerinde sevda manilerinden sonra en çok rastlanan mani türü “gurbet-ayrılık manileri”dir.

Erzurum sanayi olarak gelişmemiş yerleşim yerlerinden bir tanesidir. Geçim kaynağı genellikle hayvancılıktır. Erzurum iklim itibari ile çok soğuk bir yerleşim alanı olduğu için, hayvancılıktan verim alamamaktadır. Bu sebeplerden dolayıdır ki insanlar geçinebilmek için büyük şehirlere gitmişlerdir.

Bu sebepten dolayı Erzurum Halk Edebiyatı manilerinde de “gurbet (ayrılık) manileri” doğmuştur. Gurbetin acıları, sıla özlemi, kavuşmanın sevinci, aşkıyla yanıp tutuşan gönüllerin sesi, gurbete çalışmaya giden oğulları, kardeşleri ve en önemlisi sevdikleri ve sevgilileri için gurbet manilerini söylemişlerdir. Bu tür manilerde temel olarak hasret duygusu, özlem ve sevgi duygusu işlenmiştir.

Örnek:

“Mendilim ağına bak

Desdele bağına bak

Ben aklına gelende

Erzurum dağına bak

Ağ terliği yumuşam
Yumuşam gurutmuşam
Yar senden ayrılalı
Her şeyi unutmuşam
Günde kurutmam seni
Suda çürütmem seni
Seneler geçe bile
Yine unutmam seni
Gala dibi kuşburnu
Oldum yarin düşkünü
Düşsem yarin peşine
Yalın ayak kış günü
Ayrılmışam eşimden
Gerdanı görüşümden
Eyerli dağlar gibi
Duman kalkmaz başımdan
Akkoyun meler gelir
Dağları deler gelir
Hakikatli yar olsa
Geceyi böler gelir” (Serçeoğlu, 2000)
“Merdivenim kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Deseler yarin gelir
Koşaram yalın ayak
Deryadan gemi geldi
Gönlümün gamı geldi
Ağla gözlerim ağla
Ayrılık demi geldi

Akşam ile gün bitti
Buralardan kim gitti
Dile gelin sokaklar
Düneyin yarım gitti

Ak koyun kara koyun
Dutun çadıra koyun
Yarinden ayrılanı
Aklını tara koyun

Altın tas altın tarak
Varamam yollar ırak
Diz dize otururken
Oldum yıldızdan ırak

Altı bacı bir ana
Gezerdik yana yana
Felek bizi dağıttı
Her birimizi bir yana” (Kılıç, 2006)

“Ak koyun melemesin
Mor menekşe yemesin
Sevdiğini almayan
Ben evlendim demesin

Ağaç başında güzel
Yarım gurbette gezer
Püsküllü fes başında
Gariptir melul gezer

Altındır alay değil
Gümüştür kalay değil
Kınamayın komşular
Ayrılmak kolay değil

Altın yüzük takaram
Tozlu yola bakaram
Bu günlerde gelmezsen
Erzurum'u yıkaram

Armut dalda dal yerde
Bülbül ötmez her yerde
Felek bizi ayırdı
Her birimiz bir yerde

Arpalar biter oldu
Cefalar yeter oldu
Gül yüzlüm kömür gözlüm
Burnumda tüter oldu

Bahçeye biber ekdim
Gözüme sürme çektim
Sen gurbette kaldıkça
Durdum durdum ah çektim

Bu gün dağlar dumandır
Kavuşmak bir gümandır
Nazlı yardan ayrıldım
Benim halim yamandır

Derdimi saya saya
Başladım ağlamaya
Ben görmeye razıyım
Yüzünü aydan aya

İnciyem al değilem
Püskülem bal değilem
Sen bu elden gideli
Hastayam sağ değilem" (Çobanoğlu, 2000)

“O dağ bu dağı darta
Gün be gün derdim arta
Söylesinler yarime
Ölü gurbette yata

Ortalığı pus aldı
Beni derde o aldı
Yarimden ayrılalı
Yarı ömrüm kısaldı

Su gelir sarı yardan
Dökülür sarı yardan
Felek gözün kör olsun
Ayırdı beni yardan

Ana bene al eyle
Kes dilimi lal eyle
Çok emeğin görmüşem
Gidirem helal eyle

Anam beni pişirdi
Dar güvece düşürdi
On beşime varmadan
Garlı dağlar aşırđı

Ay doğar ağaçalara
Güneş vurur daşlara
Ben yarimi soramam
Gökte uçan kuşlara

Baca baca gezerem
İnci mercan dizerem
Yarimden ayrılmışam
Yana yana gezerem

Bu dağın ardı meşe
Meşeye gölge düşe
Bizleri ayıranın
Evine şivan düşe” (Bozan, 2006)

“Caminin ardındayım
Melekler yurdundayım
Ben melek yarım melek
Gavuşmak derdindeyim
Çepik çepik narım var
Bu gün bir efkarım var
Garşı dağlar radında
Ela gözlü yarım var
Evim var öte başta
Yeşili kaldı dašta
Sen orada ben burada
Akıl kalmadı başda
Kara taş dize düştü
Top zülûf yüze düştü
Ağla nazlı yar ağla
Ayrılık bize düştü
Giderem dur diyen yok
Kebap oldum yiyen yok
Ayrılık köyneğini
Benden başka giyen yok
Bu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allahın emri
Ayrılık olmasaydı

Yeşil ipek bükere
Büker büker sökerem
Yar benden ayrıldı
Kanlı yaşlar dökerem
Akkoyun meler gelir
Dağları deler gelir
Hakikatlı yar olsa
Geceyi böler gelir
Erzurumdan kalkta gel
Sular gibi akta gel
Ben sana gel diyemem
Şu gönlüme bakta gel
Günde kurutmam seni
Suda çürütmem seni
Seneler geçse bile
Yine unutmam seni” (Laloğlu, 2006)

“Deryadan gemi geldi
Gönlümün gamı geldi
Ağla gözlerim ağla
Ayrılık demi geldi

Yedi lüleli pınar
Kuşlar hep ona konar
Doya doya görmedim
Yüreğim ona yanar
Mendilin ağına bak
Destele bağına bak
Ben aklına gelende
Erzurum dağına bak

Erzurum dağları hoş hoş

şekeri ağızla gardaş

Erisin karlı dağlar

Kavuşsun bacı gardaş

Gittim arpa biçmeye

Eğildim su içmeye

Dediler yarin gelir

Kanat açtım uçmaya

Mendilim benek benek

Etrafı çarkı felek

Kışı beraber geçirdik

Yazı ayırdı felek

Gala dibi kuşburnu

Oldum yarin düşkünü

Düşsem yarin peşine

Yalın ayak kış günü

Yüzüğün ver saklayam

Parmağıma takmayam

Tanrı tövbesi olsun

Gül yerine koklayam

Mani meniye eyler

Maniye gelen bekler

Mani yarı getirmez

Mani gönül eyler

Akkoyun karakoyun

Tütün yününü soyun

Ben gurbete gidirem

Adımı dertli koyun

Akkoyun kuzusuna
Koş kaynar yavrusana
Beni çoban etsinler
Sevdiğimin sürüsüne

Sarı çitim sararam
İtirmişem araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene soraram

Bu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allahın emri
Ayrılık olmasaydı” (Gündoğan, 2000)

4.3.1.Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

“Yeşil ipek бүkerem
Bүker бүker sökerem
Yar benden ayrıldı
Kanlı yaşlar dökerem

İstanbul evrүlesen
Çark da çevrүlesen
Yarım içinden çıksın
Himinden devrүlesen

Akkoyun meler gelir
Dağları deler gelir
Hakikatlı yar olsa
Geceyi böler gelir

Sarı çitim sararam
İtirmişem araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene soraram

b) Doldurmalı Kesik Mani

Birinci manide “hoş hoş “,ikinci manide “ne deyim ne deyim” sözcükleri doldurmazdır.

Erzurum dağları hoş hoş
Şekeri ağızla gardaş
Erisin karlı dağlar
Kavuşsun bacı gardaş
Ne deyim ben ne deyim
Hangi yoldan gideyim
Yarimden haber geldi
Gerisini nedeyim” (Taşır, 2000)

4.3.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine göre

Günde kurutmam seni a
Suda çürütmem seni a
Seneler geçse bile b
Yine unutmam seni a

Deryadan gemi geldi
Gönlümün gamı geldi
Ağla gözlerim ağla
Ayrılık demi geldi

Mendilim ağına bak
Destekle bağına bak
Ben aklına gelende
Erzurum dağına bak

Gittim arpa biçmeye
Eğildim su içmeye
Dediler yarin gelir
Kanat aldım uçmaya

c) (b a b a) Kafiyesine göre

Erzurum dağları hoş hoş b

Şekeri ağızla gardaş a

Erisin karlı dağlar b

Kavuşsun bacı gardaş a

Ağaç başında güzel

Yarım gurbette gezer

Püsküllü fes başında

Gariptir melul gezer

4.7. Ramazan Manileri

Türk halkı ibadet ayı olarak bilinen ramazanı sevinçle karşılamış, bu sevincini belli etmek için de çeşitli eğlenceler düzenlemiştir. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Erzurum'da da ramazan ayının özel bir yeri vardır. Eskiden Erzurum'da aşıklar en iyi hikâyelerini ramazan ayına saklarlar, kahvehanelerde düzenlenen atışma törenlerinde bütün maharetlerini göstermeye çalışırlardı.

Bu eğlenceler sahur vakti yaklaşınca kadar devam eder, sahur vaktini mahalle bekçileri davul çalıp mani söyleyerek ilan ederlerdi. Manilerin okunmasına ramazanın ilk gününde (ayın görülmesi ile) başlanıp, ay boyunca her gün değişik manilerin söylenmesi gelenektendir.

Örnek:

“Her dadaşın dileği

On bir ayın direği

Çorba, gıyma, gedayıf

Ramazanın yemeği

Elinde süt küleği

Sütten beyaz bileği

Bu ayda kabul olsun

İkimizin dileği

Yare haber salmadın
Ondan haber almadın
Uyku girmedi göze
Teraviyi gılmadım
Hanım kızlar yattınız mı
Baklavayı açtınız mı
İşte sahur vakti geldi
Şerbetini kattınız mı” (Taşlı, 2006)

Ramazanın ilk günü genellikle şu maniler söylenirdi:

“Bu gece ayı gördüler
Yüzlerin yere sürdüler
Uyanın Müslümanlar
Davulcular geldiler
Göz aydın hepimize
Mübarek günler bize
On bir ayın sultanı
Hoş geldin evimize
Kavuştuk ramazana
Hem de büyük ihsana
Bu ayda oruç tutmak
Huzur verir insan
Ramazanım merhaba
Bizlere verdin sefa
Rabbimize hamd olsun
Her nefeste bin defa
Bu gün bir dir orucum
Allaha vardır borcum
Mübarek ramazanda
Mamur olur dört ucum” (Alsungur, 2000)

Davulcular, sahur vakti açlıklarını dile getirmeyi de ihmal etmezlerdi:

“Yeni cami direk ister
Bunu söylemeye yürek ister
Benim karnım toktur ama
Arkadaşım börek ister

Ramazan sonlarına doğru bahşiş ve hediye beklenir. Bu çok kere açıkça ulu orta söylenirken bazen ima yoluyla ve pek kibarca anlatılırdı.

Gerçi düşkündür bekçimiz
Hayli pişkindir bekçiniz
Size hallerin söyleyen
Gayet şaşkındır bekçiniz
Akşam ezanı dinlemek
Sahur vakti yemek yemek
Ramazana mahsus şeydir
Gece davulcu söylemek
Halayıklar halayıklar
Ocak başında uyuklar
Davulun sesini duyunca
Pirincin taşını ayıklar
Pilavın kokusu var
Maninin arkası var
Bahşişimi yollayın
Gözümün uykusu var
Davulun içi pekmez
Çalarım fakat ötmez
Bir bahşiş vermezseniz
Davulcu burdan gitmez

Yün yatakta yatarız
Yapma çiçek satarız
Biraz bekle davulcu
Şimdi bahşış atarız

Duvardan kedi atladı
Bekçinin ödü patladı
Merak etme bekçi baba
Bey kesesini yokladı

Bekçiniz kapıya geldi
Cümlenize selam verdi
Darılmayın iki gözüm
Bahşışın almaya geldi

Bu aya sultan derler
Kaymak ile baldan yerler
Ezelden adet kılınmış
Bekçiye bahşış verirler

Yarın gece gelir isem
Bu halleri bilir isem
Mezarıma altın dökün
Züğürtlükten ölür isem” (Tekin, 2000)

Fakat bahşış toplamak ümidiyle devamlı züğürtlükten, yoksulluktan şikayet edilirdi.

“Davulumun ipi kaytan
Kalmadı sırtımda mintan
Verin ağalar bahşışim
Alayım sırtıma mintan

Gezdiği yerleri bilmez
Çeşminin yaşını silmez
Bekçiniz daima ağlar
Züğürtlükten yüzü gülmez

Zaman zaman davulcu ile bekçi arasında karşılıklı atışmalar, hatta sürtüşmeler olabiliirdi.

“Maniler çiçeklidir
Birbirine eklidir
Davulcunun daveti
Mutlaka böreklidir

Davulcu efsadın eder
Daima gayretin güder
Muradımız latifedir
Darılmasın bekçi peder

Sözümüz burada kalsın
Bekçi kılıcını çalsın
Muradımız latifedir
Yediğin afiyet olsun” (Sezen, 1994)

Günümüzde sosyal hayatta görülen değişimler neticesinde, ramazan ayında düzenlenen pek çok tören gibi bekçi ve davulcuların halkı sahura kaldırması adeti de unutulmuş, buna bağlı olarak ramazan manileri söylenmez olmuştur.

Ramazanı bolluk, bereket ve huzur ay’ı olarak kabul eden Erzurum halkı toplandıkları sohbet ve meclislerde’de manevi yönden manileri dile getirmişlerdir.

“Salih olan seçilir
Gök kapısı açılır
Oruçlunun üstüne
Ne rahmetler saçılır

İnananlar oruç tutar
Gönüller hep bir atar
Sevinir hep müminler
Allah diyenler artar

Sağ olan seyran eder
Aşıklar devran eder
Mubarek ramazanda
Müminler bayram eder

Aldanma sağa sola
Gel gidelim hak yola
Güzel oruç tutanın
Akıbeti hayrola

Uyumasın gözümüz
Doğru olsun sözümüz
Her iki cihanda da
Ak olmalı yüzümüz

Secdeye varan başla
Gözlerden akan yaşla
Ne güzeldir ramazan
Müslüman arkadaşla

Rabbimizin nimeti
Ölçülür mü kıymeti
Bu ayda müminlere
Saçar bolca rahmeti

Bu aya hürmet gerek
Nimete şüskür gerek
Mübarek ramazanda
Hakka ibadet gerek

Bu gün bir dir orucum
Allaha vardır borcum
Mübarek ramazanda
Mamur olur dört ucum” (Taşlı, 2006)

4.7.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Davulun ipi kalın
Ayağımda koca nalın
İşte geldim gidirem
Sefa ile hoşçakalın

Hanım kızlar yattınız mı
Baklavayı açtınız mı
İşte sahur vakti geldi
Şerbetini kattınız mı

Pilavın kokusu var
Maninin arkası var
Bahşişimi yollayın
Gözümün uykusu var

Davulun içi pekmez
Çalarım fakat ötmez
Bir bahşiş vermezseniz
Davulcu burdan gitmez

b) Doldurmalı Kesik Mani

Manideki “Halayıklar halayıklar” sözcüğü doldurmadır.

Halayıklar, halayıklar
Ocak başında uyuklar
Davulun sesini duyunca
Pirincin taşını ayıklar

4.7.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine Göre

Yeni cami direk ister	a
Bunu söylemeye yürek ister	a
Benim karnım toktur ama	b
Arkadaşım börek ister	a

“Davulumun ipi kaytan
Kalmadı sırtımda mintan
Verin ağalar bahşişim
Alayım sırtıma mintan
Gezdiği yerleri bilmez
Çeşminin yaşını silmez
Bekçiniz daima ağlar
Züğürtlükten yüzü gülmez
İnananlar oruç tutar
Gönüller hep bir atar
Sevinir hep müminler
Allah diyenler artar

4.4. Mektup Manileri

Eskiden bilindiği gibi haberleşme alanında telefon, televizyon gibi teknolojik imkânlar yoktu. İnsanlar birbirleriyle haberleşmeyi telgraf ya da mektupla gerçekleştirebiliyorlardı. Bunların içinde en çok mektup kullanılıyordu.

Gurbette olan insanlar birbirleriyle ilgili olan haberleri mektup vasıtasıyla alıyorlardı. Bütün her şeyi mektuplarında dile getiriyorlardı. Mektupların sonunda da birkaç tane mani sıralıyorlar ve yazı ile söyleyemedikleri duygu ve düşüncelerini maniler aracılığıyla dile getiriyorlardı.

Örnek:

“Mektup yazdım karadan
Dağlar kalksın aradan
Ayrıldık ayrı düştük
Kavuştursun yaradan
Züluf kestim tarama
Dağı taşı arama
Bana bir name gönder
Fetil edim yarama

Ben eğilmez bir saz dım
Kış görmeyen bir yaz dım
Sana bu mektubumu
İnan gönülden yaz dım” (Serçeoğlu,2000)

“Havalarda kuş olsam
Varsam goguşa konsam
Kömür gözlü yarimin
Mektubuna zarf olsam

Su gelir daşa değer
Kirpikler gaşa değer
Yardan bir nâme gelmiş
Aziz bir başa değer

Dağlarda yer kalmadı
Yürekte fer kalmadı
Çok dizip yazacaktım
Mektupta yer kalmadı

Ekine vurdun orak
Gardaş yolların ırak
Her aklına geldikçe
Postaya mektup bırak
Gaynar gazan almışam
Candan bezer olmuşam
Guş dili bilmez idim
Mektup yazar olmuşam

Gel aşalım aşalım
Dağları dolaşalım
Aramızda dağlar var
Mektupla anlaşalım

Kuşun ağzında çalı
Etrafi pırlantalı
Yardan mektup beklerem
Ya Çarşamba ya Salı” (Günege, 2000)

“İstanbul yolu vardır
Mektubun dili vardır
Durmaysan gelesen
Dünyada ölüm vardır
Su gelir daşa değer
Kirpikler gaşa değer
Yardan bir name gelmiş
Ezizdir başa değer

Ah dedim ah tükendi
Kuyuda kar tükendi
Ne yardan mektup geldi
Ne bende zar tükendi

Yola düştüm karadan
Dağlar kalksın aradan
Mektupla baş olmuyor
Kavuştursun yaradan

Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha çok yazacaktım
Parmaklarım üşüdü.

Bu dağın ardı haş haş
Haberin aldım gardaş
Mektup yazdım yolladım
Gelip değdimi gardaş

Kahveci başımısın
Cevahir taşımısın
Mektup yazıp göndersem
Koynunda taşımısın
Gardaşım garadadır
Mektubu oradadır
Gideceğim görmeye
Garlı dağ aradadır
Mektubum dört köşeli
İçine gül döşeli
Eridim hilal oldum
Bu sevdaya düşeli
Mektup yazdım alasan
Alada okuyasan
Mektubumun üstüne
Durmaya gelesen
Mektup yazdım okuna
Şirin canan dokuna
Bu mektubum alırsan
Gül yerina kokula
Mektup yazdım garadan
Dağ daş kalksın aradan
Ne gelen var ne giden
Kavuştursun yaradan
Mektubum evde kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Gurban olam o yara
Acep nerede kaldı” (Gündoğan, 2000)

“Mektup yazdım aralı
Zarfin üstü garalı
Ayda bir mektup gönder
Ben senden de yaralı
Mektubun dili vardır
Dilinin teli vardır
Tez gidip tez gelesen
Dünyada ölüm vardır
Mektubunu geç aldım
Keder içinde kaldım
Yoluna baka
Çok düşünüp ağladım
Mektubun başına bak
Gözümün yaşına bak
Ben yardan ayrılmazdım
Feleğin işine bak” (Taşır, 2000)

4.4.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz mani

“Yola düştüm karadan
Dağlar kalksın aradan
Mektupla baş olmuyor
Kavuştursun yaradan
Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha çok yazacaktım
Parmaklarım üşüdü.
Mektup yazdım kış idi
Kalemim kiraz idi
Dedim bir daha yazım
Mürekkebim az idi

Mektup yazdım yaz idi
Kağıtım beyaz idi
Daha çok yazacaktım
Mürekkebim az idi” (Özaydın, 2000)

4.4.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine göre

Mektup yazdım acele	a
Al eline hecele	a
Mektup vekilim olsun	b
Al koynuna gecele	a
Bugün hava çok sıcak	
Bu böyle olmayacak	
Yare mektup yolladım	
Gelip beni alacak	
Sabah açıla yarım	
Atı kamçıla yarım	
Ayda bir mektup yolla	
Gönlüm açıla yarım	

4.6. Gelin-Kaynana Manileri

Diğer yörelerde olduğu gibi Erzurum merkez köylerinde de gelin ile kaynana pek anlaşamazlar. Bunun üzerine kavgalarını mani şeklinde dile getirirler ve doğal olarak birbirlerini kötülerler.

Gelin, kocasının annesi, ablası, amcası gibi büyüklerinin yanında normal bir ses tonu ile konuşamaz. Ancak kısık bir ses tonu ile konuşabilir. Bu nedenle bu tür yerme manilerini, gelin kaynanasının yüzüne söyleyememesine karşılık kaynana gelinin yüzüne karşı söyleyebilmektedir.

Örnek:

“Atı var katırı var
Kasabın satırı var
Vurup geberteceğim
Oğlunun hatırı var
Kaynanayı ne yapmalı
Kaynar kazana atmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına odun atmalı
Çarşıdan aldım kilimi
Kes kaynana dilini
Akşama oğlun gelirse
Gırar o gambur belini
İki çeşme yan yana
Ben istemem kaynana
Olursa görüm olsun
O da def olur bir yana
Ay odama vuruyor
Kaynanam kuduruyor
Uğursuz ayağı var
Bastığı yer kuruyor” (Savaş, 2000)

“Kaynanamın methini
İtler yesin etini
Öldürün kaynanamı
Vereyim diyetini
Yağmur yağar yerlere
Su bulanır yerlere
Allah nasip etmesin
Kaynanalı yerlere

Kaynanam elmas elmas
Elinde dikiş olmaz
Eline dikiş alsa
Domuz dilleri durmaz
Çarşıda havuç kaynana
Oğlun çavuş kaynana
Akşama oğlun gelince
Ahura savuş kaynana
Kaynanam mesti mesti
Beni oğluna kesti
Kesti ise ne etti
Akşam bağına bastı
Bahçede ot yalaram
Parmağıma dolaram
Fazla zırlama gelin
Saçın başın yolaram” (Kara, 2000)
“Gözleri patlak gelin
Boğazı hırtlak gelin
Seni mezar kaçkını
Suratsız hortlak gelin
Elleri elçekli gelin
Kolları kolçaklı gelin
Oğuli ben doğurdum
Kedi bacaklı gelin
Çift minderin çift yüzi
Ne tanırdıh biz sizi
Kürk geydin hanım oldun
Adın çingene gızı

Bir at bindim yaşı yok
Bir çay geçtim taşı yok
Sevgilim gelin olmuş
Yanında gardaşı yok” (Güzel, 2000)

Bunun yanı sıra iyi geçinen gelin-kaynana ikililerimiz de vardır. Bunlar söylediği manilerde birbirlerini överler. Ama bu tür manilere çok nadir rastlanmaktadır.

“Suya giden ak gelin
Dön ardına bak gelin
Sana bir hediyem var
Şu gözlüğü tak gelin
“Geline bak geline
Kına yakmış eline
Tatlı tatlı gonaşır
Gurban olim diline
Gedikten aşan gelin
Al yeşil guşan gelin
Kocan çirkin sen güzel
Sen ondan boşan gelin
Gel gelin güzel gelin
Halinden bezen gelin
Yarin askere gitmiş
Yalanız gezen gelin
Sabahtır aldır gelin
Tandırın yandır gelin
Goynunda ki koç yiğit
Senin neyindir gelin
Bir at bindim yaşı yok
Bir çay geçtim taşı yok
Sevgilim gelin olmuş
Yanında gardaşı yok” (Öztürk, 2006)

“Bu gelin nerelidir
Yaşmağı karelidir
Söylemeyin geline
Yüreği yarelidir
Çayırın lahanası
Geldi gurbet ağası
Bin liraya alınmaz
Gelinin urubası
Değirmen ak suvaklı
Bendi çifte kavaklı
Beyim bir gaşın kaldır
Gelin geldi duvaklı
Dereler derin olur
Gölgeler serin olur
Güzel güzel kızlardan
Cilveli gelin olur
Dereler buz bağladı
Acılar iz bağladı
Beni bir gelin vurdu
Yaramı gız bağladı
Galadan indim ancak
Elinde yeşil sancak
Ne gız oldum ne gelin
Odlara yandım ancak” (Kıcanoğlu, 2000)

4.6.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Ay odama vuruyor
Kaynanam kuduruyor
Uğursuz ayağı var
Bastığı yer kuruyor

Kaynanamın methini
İtler yesin etini
Öldürün kaynanamı
Vereyim diyetini

d) Doldurmalı Kesik Mani

Birinci manide “mesti mesti”,ikinci manide “elmas elmas” sözcükleri
doldurmazdır.

Kaynanam mesti mesti
Beni oğluna kesti
Kesti ise ne etti
Akşam bağına bastı
Kaynanam elmas elmas
Elinde dikiş olmaz.
Eline dikiş olsa
Domuz dilleri durmaz

4.6.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine Göre

Komşulara kişniyor	a
Dedi kodu işliyor	a
Bu gelin nasıl gelin	b
Beygir gibi kişniyor	a
Gözleri patlak gelin	
Boğazı hırtlak gelin	
Seni mezar kaçkını	
Suratsız hortlak gelin	

b) (b a b a) Kafiyesine Göre

Kaynanam elmas elmas	b
Elinde dikiş olmaz	a
Eline dikiş olsa	b
Domuz dilleri durmaz	a

4.10. Ölüm (Ağıt) Manileri

İnsan topluluklarının inanış ve törenlerinde bu olay, doğum ve düğün gibi bir geçiş aşaması değerini taşır. Ölümden sonra da ölüünün yaşayanlarla ilişkisi devam eder.

Ömrü tükenen veya eceli gelen herkes ölüme mahkumdur. Bu inançtan hareket ederek yörede, “Ecel geldi cihana baş ağrı bahane” sözü sık sık tekrar edilir. “Korkunun ecele faydası yoktur” sözünün Erzurum halkının dilinden düşmemesi bundandı.

Örnek:

“Yüzüğün kaşı geldi
Son anın eşi geldi
Dedim kalk üstün geyin
Tabut teneşir geldi
Defimin nakışları
Çıkamam yokuşları
Yarimden haber verin
Mezarlığım kuşları
Ayvanla yatan oğlan
Gömleği keten oğlan
Sevdiğin eller alır
Habersiz yatan oğlan
Mezarım derin edin
Su serpin serin edin
Dünyada murad almadım
Ahrette gelin edin” (Gözütok, 2000)
“Et aldım dirhem ile
Ölürsem verem ile
Nere gitsem duramam
Bu yanmış yürek ile

Aras suyun bulanık
Ağlaram yanık yanık
Sevgili yar öleli
El uyur ben uyanık

Bu yol pasin'e gider
Döner tersine gider
Burda bir garip ölmüş
Kuşlar yasına gider

Dağlar başına felek
Ecel aşına felek
Akibet guş gondurur
Mezar taşına felek

Felek işi ne felek
Kendi başına felek
Sonunda guş gondurur
Mezar taşına felek

İstanbul yolu vardır
Mektubun dili vardır
Durmaysan gelesen
Dünyada ölüm vardır

Sallandım girdim bağa
Başım değdi yaprağa
Dedim bir murat alim
Tez goydular toprağa

Ekin ektim bayıra
Mevlam bizi gayıra
Ben yarimden ayrılmam
Meyer ölüm ayıra" (Çobanoğlu, 2000)

“Mezarım derin eylen
Dışardan serin eylen
Ben içerden yanarım
Su sepin serin eylen

Sabah oldi uyan yar
Beni derde goyan yar
El sözüne uyupta
Datli cana gıyan yar

Mezarım uca goyun
Galdırıp yüce goyun
Ben murad almamışam
Üstüme baca goyun

Mezarım eşilecek
Merteyim daşınacak
Yaralarım uclanmış
Bu gece deşilecek

Mezarlığın daşları
Açıldı haşhaşları
Yarime selam edin
Yedi dağın guşları

Çeper çekili kaldı
Bostan ekili kaldı
Burda bir garip ölmüş
Evi dökülü kaldı

Sabahtır ezana bak
Kabrimi kazana bak
Azrailin ne suçu
Deftere yazana bak

Mezarlıkta yatanlar
Yanı yere batanlar
Gittim ki lal olmuşlar
Bülbül gibi ötenler” (Kılıç, 2006)

4.10.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

“Sabahtır ezana bak
Kabrimi kazana bak
Azrailin ne suçu
Defteri yazana bak

Ayvanla yatan oğlan
Gömleği keten oğlan
Sevdiğin eller alır
Habersiz yatan oğlan

Sabah oldi uyan yar
Beni derde goyan yar
El sözüne uyupta
Datli cana gıyan yar

4.9.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine Göre

Sabahtır ezana bak	a
Kabrimi kazana bak	a
Azrailin ne suçu	b
Defterini yazana bak	a
Yüzüğün kaşı geldi	
Son anın eşi geldi	
Dedim kalk üstün geyin	
Tabut teneşir geldi	

Defimin nakışları
Çıkamam yokuşları
Yarimden haber verin
Mezarlığım kuşları

4.5. Düğün(Kına Gecesi) Manileri

Erzurum merkez köylerinde düğünler, günümüzde olduğu gibi kadın erkek bir arada yapılmamaktadır. Erkekler damat evinin önünde davul-zurna ile eğlenirken, kadınlar da gelin evinde klarnet-def ya da kaset çalarak kendi aralarında eğlenirler. Düğünden bir gün önce geline kına yakılır. Burada kına yakılırken türküler söylenir, maniler okunur, oyunlar tutulur. O gün gelin babasının evinde misafirdir. Kına yakıldıktan sonra kız tarafı melodili ve melodisiz maniler söyleyerek ağlamaktadırlar

Örnek:

“Ben annemin gızıyam
Sandıktaki beziyem
Attı beni gurbete
Sanki elin gızıyam

Samanlık dolu saman
Kar gelir zaman zaman
Eller düğünler yapar
Bizim düğün ne zaman

İnce saçım ördüler
Bölük bölük böldüler
Benim suçum ne idi
Dul kişiye verdiler

Tekne dolu yumurta
Ana beni unutma
Unutursan az unut
Göz yaşını kurutma

Gınayı getir ana
Parmağın batır ana
Bu gece misafirem
Goynunda yatır ana” (Bayraktar, 2000)

“Kınacılar taş başına dizildi
Yeşil kına altın tasta ezildi
Kınayı görünce benzim bozuldu
Ağla anam ağlamanın günüdür

Ocağımızın taşı kara
Yüreğimin başı yara
Sabahleyin kalkta anam
Kızım diye yerim ara

Evimizin önü marul
Sular akar gürül gürül
Ne olur anam gel bir daha
Kızım diye bana sarıl” (Laloğlu, 2006)

“Ana bene al eyle
Kes dilimi lal yeke
Çok emeğin görmüşem
Gidirem helal eyle

Bacalar otlu olur
Keklikler etli olur
Anasız giden gızın
Yüreği dertli olur

Erzurum’un dadaşı
Düğünde çeker başı
Kızlar gelin gidiyor
Anası döker yaşı

Evlenen çeker zahmet
Sabreden bulur kısmet
Darısı bekarlara
Düğünde var keramet

Davul zurna çalınır
Gelin evden alınır
Paytonlar yolu kesti
Hak vermezse kalınır

Al almanın dördünü
Sev yiğidin merdini
Seversen bir güzel sev
Çekme çirkin derdini” (**Bozan, 2006**)

Yöredeki kına gecelerinde manilerin yanı sıra belli bir ezgi ve melodik yapısı olan ve yalnız kına gecelerinde söylenen manili türkülere de rastlanmıştır.

“Kınayı ezerler tasta
Kız anası gara yasta
Oğlan evi pek havasta
Yaktı beni bu ellerin güzeli

Gınayı getir ana
Parmağın batır ana
Bu gece misafirem
Goynunda yatır ana

Kına gecesinde söylenen ve eğlendirmeyi amaçlayan, Ana kızın karşılıklı manili türkü söyleyerek oynamaları gecenin neşesini artırmaktadır.

Ana :

Testiyi aldın kızım
Çeşmeye vardın kızım
Gittin ki tez gelesen
Nerde kaldın kızım

Kız :

Testiyi aldım ana
Çeşmeye vardım ana
Yıkılası çeşmede
Mendilim kaldı ana

Ana :

Çeşmeye vardın kızım
Suyu doldurdun kızım
Yıkılası çeşmede
Kimler var idi kızım

Kız :

Çeşmeye vardım ana
Suyu doldurdum ana
Yıkılası çeşmede
Mahmut'u gördüm ana

Ana :

Altına bak altına
Bak şu kızın haltına
Öyle hersim çihirki
Alim ayak altına

Kız :

Kınayı getir ana
Parmağın batır ana
Ben kararım vermişem
Muhtarını getir ana

Ana :

Uzundur dilber kızım
Kötüdür halin kızım
Dur bak kardeşin gelmiş
Kardeşin bilir kızım

Kız :

Tatlıdır dilin ana
İyidir halin ana
Yüz bin kardeşim gelse
İncitmez telim ana

Ana :

Acı gülüşün kızım
Sonunu düşün kızım
Ananı derde sokar
Eve dönüşün kızım” (Tekin, 2000)

4.5.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

İnce saçım ördüler
Bölük bölük böldüler
Benim suçum ne idi
Dul kişiye verdiler
Samanlık dolu saman
Kar gelir zaman zaman
Eller düğünler yapar
Bizim düğün ne zaman

4.5.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine göre

Tekne dolu yumurta	a
Ana beni unutma	a
Unutursan az unut	b
Göz yaşını kurutma	a
Erzurum’un dadaşı	
Düğünde çeker başı	
Kızlar gelin gidiyor	
Anası döker yaşı	

4.8. Asker Manileri

Erzurumlu kadınlar askere giden oğulları, eşleri ve sevgililerinin ardından onlara olan hasretlerini ve sevgilerini her yerde olduğu gibi burada da maniler aracılığı ile dile getirmişlerdir.

Örnek:

“Asker oldum vatana
Gidiyorum kıtama
Mevlam sabırlar versin
Yarinden ayrılana
Karşı dağın çırası
Yakıyor ellerimi
Şimdi çıktı askerlik
Büküyor bellerini
Çadır bozuldu gelir
Asker düzüldü gelir
Gurban olam çavuş bey
Canım süzüldü gelir
Almayı dildim dildim
Düşdi çamura sildim
Güzel yarin kadrini
Asker olunca bildim
Çiftim sarı ben sarı
Askere saldım yarı
Subay kurban olayım
Tez gönder asker yari” (Öztürk, 2006)
“Alaylar düzüm düzüm
Subaylar iki gözüm
Subay kölen olayım
Yarimi gönder gözüm

Karabiber alda gel
Şişelere dolda gel
İznini istemem
Tezkereni alda gel
Yumurthanın sarısı
Yere düştü yarısı
Yar askere gidende
Ağlaşır nişanlısı
Ağardı benim başım
Çardağa damlar yaşım
Ölürsem galdırmayın
Gelsin asker gardaşım” (Akcaner, 2000)

“Altın yüzüğün gaşı
Yandı yüreğim başı
Askere yollamışam
İki bile gardaşı
Arpanın yarısıyam
Buğdayın sarısıyam
Deymeyin dolaşmayın
Ben asker garısıyam
Askere gideceğim
Urbamı giyeceğim
Askerlik bir şey değil
Ben yarsız nedeceğim
Karşıdan gelenlere
Gaz koydum fenerlere
Anam beni verecek
Askerden gelenlere

Erzurum bir diktedir
Yeşil perde yükütedir
Ele bir yar sevdim
Üçüncü bölüktendir” (Gözütok, 2000)

4.8.1. Yapılarına Göre İncelenmesi

a) Düz Mani

Asker oldum vatana
Gidiyorum kıtama
Mevlam sabırlar versin
Yerinden ayrılana
Çadır bozuldu gelir
Asker düzüldü gelir
Gurban olam çavuş bey
Canım süzüldü gelir

b) Doldurmalı kesik mani

Birinci manideki “dildim dildim”,ikinci manideki “düzüm düzüm” sözcükleri doldurmazdır.

Almayı dildim dildim
Düşdi çamura sildim
Güzel yarin kadrini
Asker olunca bildim
Alaylar düzüm düzüm
Subaylar iki gözüm
Subay kölen olayım
Yarimi gönder gözüm

4.8.2. Kafiyelerine Göre İncelenmesi

a) (a a b a) Kafiyesine Göre

Karabiber alda gel	a
Şişelere dalda gel	a
İznini istemem	b
Tezkereni alda gel	a
Erzurum bir diktendir	
Yeşil perde yüküktedir	
Ele bir yar sevdim	
Üçüncü bölüktendir	

b) (b a b a) Kafiyesine Göre

Karşı dağın çırası	b
Yakıyor ellerimi	a
Şimdi çıktı askerlik	b
Büküyor bellerini	a

4.9. Bilmece Manileri

İnsanlar bir araya toplandıklarında iyi bir zaman geçirmek, eğlenmek, aynı zamanda düşünmeyi sağlamak için birbirlerine bilmece sorarlardı. Bu bilmece bazen tam bir mani gibi olmakla beraber tek mısralı, iki mısralı ve hece ölçüsü olarak da farklı ölçüde olanları da vardır.

Örnek:

“Bir sürü kuşlar
Bağdat’a işler
Kendi kazanır
Ele bağışlar
(Arı ve bal)

Dağdan gelir sekerek
Kara üzüm dökerek
(Kuzu)

Çın çın hamam
Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam
(Çalar saat)

Karanlıkta evi var
Çılılıkta gönlü var
Dane dane dizilmiş
Yüz bin tane gönlü var
(Pestek)

Medine Medine
Medine'nin adı ne
Bir şişede iki su
İki suyun adı ne" (Şehitoğlu, 1965)
(Yumurta)

"Aşık der adem çiçeği
Şeftali der badem çiçeği
Çevri celal bahçesinden
Hercai mercan çiçeği
(Çocuk)

Sıra sıra söğütler
Birbirini öğütler
Dil bilmez kalem söyler
Bunu bilin arifler
(Telgraf direkleri)

Hanım uyandı
Cama dayandı
Cam kırıldı
Kana boyandı
(Güneş)

Biz biz idik
Otuz iki kız idik
Ezildik büzüldük
Bir duvara dizildik
(Dişlerimiz)

Hanım uyandı
Cama dayandı
Cam kırıldı
Kana boyandı
(Güneş)

Şekere benzer tadı yok
Havada uçar kanadı yok
(Kar)

Mırmındı mırmıntı
Kız duvara tırmandı
Oğlan gelmemiş
Kız duvardan inmedi” (Bulut, 1990)
(Kilit ve Anahtar)

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerin dışında hem soru hem de karşılık olan bilmece manileri de vardır.

“Baba derki bu yurtlar
Issız kalmış bu yurtlar
Kuşlardan hangi kuştur
Boğazından yumurtlar
Baba derki bu yurtlar
Issız kalmış bu yurtlar
Kuşlardan huma kuşu
Boğazından yumurtlar” (Tekin, 2000)

5. SONUÇ

Erzurum merkez köylerine ilişkin manilerde genel olarak işlediği tema itibarı ile en çok sevda ve gurbet (ayrılık) manilerine rastlanmıştır. Bu tür manilerde yöre halkı kendi duygu ve düşünceleri ile yörenin karakteristik özelliklerini birbirine kaynaştırarak kullanmıştır.

Yapılan bu çalışmada yöre halkından 276 mani derlenip incelenmiştir. Sırasıyla; Sevda manileri (75), Gurbet-Ayrılık manileri (53), Ramazan manileri (33), Mektup manileri (27), Gelin-Kaynana manileri (26),), Ağıt-Ölüm manileri (20), Düğün-Kına gecesi manileri (16), Asker manileri (14), Bilmece manileri (12), olarak belirlenmiştir.

Yine bu manilerde de Erzurum halkı; yaşantısını, sevincini, üzüntüsünü, sevgisini, duygu ve düşüncesini maniler ile bağdaştırarak dile getirmektedir.

Erzurum merkez köyleri manilerini edebi açıdan incelendiğinde; en çok yedişer heceli ve dört dizeden oluşmuş kafiyeleri cinassız olan düz manilerin kullanıldığı görülmüştür. Örnek olarak ;

Mendilim ağına bak
Desdele bağına bak
Ben aklına gelende
Erzurum dağına bak

Söyleniş ya da anlamca birbirine benzeyen iki kelimenin ard arda gelmesiyle ve ya ilk iki dizede beraber kullanılmasıyla cinaslı olan doldurmalı kesik maniler çok az görülmüştür. Örnek olarak ;

Gaynanam “mesti mesti”
Beni oğluna kesti
Kesti ise ne etti
Akşam bağrına bastı

Dört dizeden fazla olan yedekli manilere ise araştırmalarımız sırasında hiç rastlanılmamıştır.

Erzurum merkez köyleri manilerinin kafiye dzenini incelendiğinde (a a b a) kafiye dzenini ile söylenen maniler daha çok kullanılmaktadır. (b a b a) kafiye dzenini ile söylenen manilere çok az rastlanmaktadır.

(a b a b a) kafiye dzenini ve (a a b a b a) kafiye dzenini ile söylenen manilere ise araştırmalarımız sırasında hiç rastlanılmamıştır.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

Atılgan, İhsan Coşkun, “*Erzurum Folkloru*”, Ankara 1991.

Bulut, Sebahattin, “*Damla Damla Erzurum*”, Erzurum, 1987.

Bulut, Sebahattin, Maniler ve Atasözleri “*Kuşaktan Kuşağa*”, C.2, B.8, Erzurum, 1990.

Dilçin, Cem, “*Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi*”, TDK Yay., Sevinç Basımevi, Ankara 1983.

Dinçer, Doç. Zeynep, İ.T.Ü. T.M.D.K., “*Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları*”, 1997.

Eset, Niyazi, “*Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler*”, Ankara Halkevi Neşriyatı Dil ve Edebiyat Şubesi, Zerbamat Basımevi, s.8-9, Ankara, 1944.

Göksu, Hasan, “*Manilerimiz*”, Milliyet Yayınları, s.14-15, İstanbul, Ekim 1970.

Kabaklı, Ahmet, “*Türk Edebiyatı*”, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Cilt 1, Baskı 9, İstanbul 1994.

“*Maniler*”, Güvercin Kitaplar Şiir Serisi = 18, Emek Basımevi, Ankara, 1953.

Sami, Şemsettin “*Kamus-u Türki*”.

Sezen, Yrd. Doç. Dr. Lütfi, *Erzurum Şehir Folkloru*, Er-Vak Yayınları, C.1, S.1, Erzurum, 1994.

Şehitoğlu, Süreyya, “*Erzurum Manileri*”, Tortum Kalkınma Derneği Neşriyatı, Fakülteler Matbaası, s. 43-44, İstanbul, 1965

Sözlü Kaynaklar

Akcaner, Belgin ile “Erzurum manileri” hakkında 4.6.2000 tarihinde Erzurum Yarımca köyünde yapılan görüşme.

Serçeoğlu, Ayşe ile “Erzurum manileri” hakkında 4.6.2000 tarihinde Erzurum Söğütlü köyünde yapılan görüşme.

Günege, Medine ile “Erzurum manileri” hakkında 5.6.2000 tarihinde Erzurum Tınazlı köyünde yapılan görüşme.

Alsungur, Zekai ile “Erzurum manileri” hakkında 7.6.2000 tarihinde Erzurum’da yapılan görüşme.

Gündoğan, Hilal ile “Erzurum manileri” hakkında 10.6.2000 tarihinde Erzurum Şehitler köyünde yapılan görüşme.

Taşır, Gönül ile “Erzurum manileri” hakkında 10.6.2000 tarihinde Erzurum Nenehatun köyünde yapılan görüşme.

Savaş, Züheyla ile “Erzurum manileri” hakkında 10.6.2000 tarihinde Erzurum Çayırtepe köyünde yapılan görüşme.

Özaydın, Fadime ile “Erzurum manileri” hakkında 11.6.2000 tarihinde Erzurum Hancığaz köyünde yapılan görüşme.

Kara, Semra ile “Erzurum manileri” hakkında 11.6.2000 tarihinde Erzurum Güllüköy’de yapılan görüşme.

Bayraktar, Zeynep ile “Erzurum manileri” hakkında 11.6.2000 tarihinde Erzurum Yıkılğan köyünde yapılan görüşme.

Güzel, Hatice ile “Erzurum manileri” hakkında 11.6.2000 tarihinde Erzurum Çeperli köyünde yapılan görüşme.

Tekin, Şahmettin ile “Erzurum manileri” hakkında 17.6.2000 tarihinde İstanbul’da yapılan görüşme.

Gözütok, Ayşe ile “Erzurum manileri” hakkında 2.7.2000 tarihinde Erzurum Dadaş köyünde yapılan görüşme.

Çobanğolu, Şükran ile “Erzurum manileri” hakkında 2.7.2000 tarihinde Erzurum Soğucak köyünde yapılan görüşme.

Kıcanoğlu, Perihan ile “Erzurum manileri” hakkında 2.7.2000 tarihinde Erzurum Mülk köyünde yapılan görüşme.

Kılıç, Hayriye ile “Erzurum manileri” hakkında 12.7.2006 tarihinde Erzurum Umudum köyünde yapılan görüşme.

Bozan, Güllü ile “Erzurum manileri” hakkında 12.7.2006 tarihinde Erzurum Ortadüzü köyünde yapılan görüşme.

Laloğlu, Leyla ile “Erzurum manileri” hakkında 13.7.2006 tarihinde Erzurum Değirmenler köyünde yapılan görüşme.

Öztürk, Sevgi ile “Erzurum manileri” hakkında 13.7.2006 tarihinde Erzurum Altınbulak köyünde yapılan görüşme.

Taşlı, Bahattin ile “Erzurum manileri” hakkında 15.7.2006 tarihinde Erzurum’da yapılan görüşme.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Erzurum da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. İlkokul yıllarında halk oyunları çalışmalarına başladı. 1988 yılında lise 3. sınıfta iken babasının işi gereği İstanbul'a ikamet ederek liseyi İstanbul da tamamladı.

1992 yılında İ.T.Ü. Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümünü kazandı. Üniversite yıllarında derslere devam ederken bir taraftan da çeşitli okul ve derneklerde halk oyunları çalışmalarına devam etti.

1996 – 1997 eğitim ve öğretim yılında Erzurumlu sanatçı “Hulusi Seven’in Musiki Hayatı” konulu lisans bitirme ödevini vererek mezun oldu.

1996 – 1997 eğitim ve öğretim yılında İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Ana sanat Dalı Yüksek Lisans Programını kazandı. Yöresinden “Hulusi Seven’e ait dört tane uzun havanın derlemesini yapıp notaya aldı. Halen aynı programda öğrenci olarak eğitimini sürdürmektedir.

18.03.1998 yılında Aydın Nazilli Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğüne Türk Halk Oyunları Öğretmeni olarak atandı.

19.10 .1999 yılında TRT İstanbul Radyosu akitli saz sanatçısı (Dilsiz Kaval) sınavını kazanarak öğretmenlikten ayrıldı.

24.08. 2006 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Devlet Türk Halk Müziği Korosu saz sanatçısı (Dilsiz Kaval) sınavını kazanarak görevine başladı.